

Міністерство освіти і науки України
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ПЕТРА МОГИЛИ

ФАКУЛЬТЕТ ПОЛІТИЧНИХ НАУК

Кафедра соціології та політології

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри соціології та політології

_____ Т. В. Лушагіна
“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ПЕРШИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (БАКАЛАВР)

на тему:

**«Трудова зайнятість сучасних студентів українських ЗВО під час
навчання»**

Виконав(ла) студент(ка) IV курсу,
групи 463

спеціальності 054 «Соціологія»

Юркевич Ангеліна Вікторівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник к.і.н., доц. Фесенко А.М.

(прізвище та ініціали, вчене звання, науковий ступінь)

Рецензент к.п.н., доц. Громадська Н.А.

(прізвище та ініціали, вчене звання, науковий ступінь)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ	7
1.1. Студентство як особлива соціальна група та її місце у сфері суспільної праці.....	7
1.2. Феномен трудової зайнятості студентів ЗВО денної форми навчання	13
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО	20
2.1. Масштаби та структура трудової зайнятості студентів ЗВО в сучасній Україні	20
2.2. Вплив трудової зайнятості на навчання студентів ЗВО.....	24
2.3. Проблеми та перспективи розвитку трудової зайнятості студентів ЗВО за сучасних українських умов	37
Висновки до другого розділу	41
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО (на прикладі ЧНУ ім. Петра Могили).....	43
3.1. Програма дослідження.....	43
3.2. Результати дослідження	46
Висновки до третього розділу.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні реалії життя в Україні диктують нові вимоги до випускників закладів вищої освіти. Окрім ґрунтовних знань та теоретичної підготовки, роботодавці цінують практичний досвід та вміння молодих спеціалістів застосовувати свої знання на практиці. Це зумовлює зростання актуальності дослідження проблем трудової зайнятості студентів українських ЗВО під час навчання. Однією з ключових складових успішної адаптації є ефективне поєднання навчання та трудової зайнятості студентами університетів. Навчання у закладі вищої освіти не лише є періодом здобуття знань, але й часом для професійного та особистісного розвитку, що вимагає балансування між навчанням та здобуттям практичного досвіду в сфері праці.

Дослідження трудової зайнятості студентів українських закладів вищої освіти набуває особливого значення в контексті стрімкої трансформації сучасного ринку праці, де вимоги до молодого спеціаліста стають все більш високими, а конкуренція надзвичайно жорсткою. З'ясування динаміки, факторів та впливу трудової зайнятості на академічні досягнення та професійну підготовку студентів є ключовим завданням для розуміння її ролі в сучасній освітній парадигмі та формування ефективних стратегій розвитку вищої освіти в Україні.

Проблематика трудової зайнятості студентів знайшла відображення в працях багатьох вітчизняних вчених з педагогіки, соціології, економіки, управління, зокрема, О. Виноградова, Л. Малиша [22], Т. Петренко [27], С. Садрицької [34], О. Черьомухіної [45].

На особливу увагу заслуговують праці О. Олійник [25], М. Сидорова [24], Н. Федоренко [40], [41], [42], які дають кількісну характеристику розгляданого явища. Разом з тим, не достатньо досліджуються структурні

характеристики процесу студентської зайнятості, а проведені в переважній більшості дослідження здійснені на незначній (переважно вибірковій сукупності, що не дозволяє з достатньою достовірністю судити про процеси зайнятості студентів підчас навчання в закладах вищої освіти).

За даними досліджень науковців [22, с. 161-162] кількість студентів, що поєднують навчання на стаціонарі з постійною роботою, має тенденцію до збільшення – як у часі, так і залежно від курсу навчання. Так, наприкінці навчання в університеті доля працюючих студентів 4-6 курсів у деяких ЗВО сягає 90%. Зростає також частка тих, хто має наміри перевестись (або вже перевівся) на заочне відділення (у т.ч. й ті, котрі навчаються за рахунок держбюджету). Такі тенденції не можуть не відобразитись на якості навчання, дослідження цієї проблеми є важливою для аналізу становлення працюючої молоді до навчального процесу, що підтверджує актуальність розглянутої проблематики.

Метою даного дослідження є встановлення особливостей трудової зайнятості сучасних студентів українських ЗВО під час навчання. Для досягнення мети дослідження поставлено **наступні завдання**:

1. Охарактеризувати студентство як соціальну групу, визначаючи її демографічні, соціальні та економічні характеристики;
2. Розглянути феномен трудової зайнятості студентів та визначити мотиваційні чинники, що спонукають студентів до трудової діяльності під час навчання;
3. Проаналізувати статистичні дані щодо працюючих студентів в Україні, встановлюючи масштаби та структурні характеристики їхньої зайнятості;
4. Оцінити вплив трудової зайнятості на академічну успішність та навчальний процес українських студентів;

5. Визначити проблеми та перспективи розвитку трудової зайнятості студентів ЗВО за сучасних українських умов;

6. Провести пілотне емпіричне дослідження трудової зайнятості студентів на у вигляді анкетного опитування студентів ЧНУ ім. Петра Могили.

Об'єктом дослідження є трудова зайнятість студентів.

Предметом дослідження є трудова зайнятість студентів українських ЗВО під час навчання за сучасних умов.

Методи дослідження. У роботі було використано теоретичний аналіз, який включає в собі вивчення існуючих наукових джерел. Систематизація та узагальнення теоретичних знань сприяє формуванню концептуальної бази дослідження.

Було здійснено аналіз статистичних даних, законодавчих актів та нормативно-правової бази, яка регулює трудову зайнятість студентів, допоможе краще зрозуміти контекст та умови, в яких здійснюється трудова діяльність студентів.

Методом емпіричного дослідження є анкетне опитування, де респондентами стали студенти ЧНУ ім. Петра Могили. Опитування проводилося у форматі онлайн.

Результати опитування дозволили отримати кількісні дані про їх трудову зайнятість, причини та мотиви роботи під час навчання, вплив трудової діяльності на академічні результати та інші аспекти.

Обробка та аналіз отриманих даних здійснювалося за допомогою статистичних методів, що дозволяє виявити закономірності та тенденції, а також за допомогою якісного аналізу для глибшого розуміння досліджуваних явищ.

Теоретичне значення роботи. Це дослідження спрямоване на аналіз та оцінку трудової зайнятості студентів українських закладів вищої освіти, визначення її впливу на академічну успішність та формування професійних

компетенцій молодого спеціаліста, на розкриття особливостей взаємозв'язку між трудовою діяльністю та навчанням студентів, виявлення факторів, які впливають на їх вибір праці та балансування роботи з навчанням.

Практичне значення роботи. Результати цього дослідження можуть стати підґрунтям для розробки ефективних стратегій підтримки студентів у здобутті якісної освіти та успішній інтеграції на ринок праці в умовах сучасної України.

Структура. Робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (51 найменування) та 1 додатку. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Студентство як особлива соціальна група та її місце у сфері суспільної праці

Молодь є особливою соціальною спільнотою, яка сформувалася в епоху свободи, загального плюралізму та утвердження нових політичних і економічних стандартів. Проте в умовах економічної та геополітичної нестабільності вона є найбільш вразливою соціальною групою.

Одне з найточніших визначень поняття «молодь» було надано в 2007 році соціологом С. Р. Оленич: «Молодь – це покоління людей, які проходять етап соціалізації, засвоюючи або вже засвоїли на певному віковому етапі освітні, професійні, культурні та інші соціальні функції. Залежно від конкретних історичних умов, вікові критерії молоді можуть варіюватися від 16 до 35 років» [23, с. 74].

Соціолог Б. Буяк запропонував наступне визначення поняття «молодь»: це соціально-демографічна група, що виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального становища та пов'язаних з цим соціально-психологічних властивостей [2, с. 200].

Також є ще одне визначення поняття «молодь», запропоноване дослідницею Н. В. Левченко. Вона підходить до цього поняття з соціально-психологічної точки зору і зазначає, що варто враховувати психофізичні, економічні та соціальні критерії. Відповідно до цих критеріїв, дослідниця розглядає молодь як найбільш динамічну частину суспільства, яка проходить стадію формування організму й психіки, належить до певної вікової групи і знаходиться на етапі фізичного та духовного становлення [14, с. 86].

Молодь часто виступає як модератор нетрадиційних та прогресивних підходів до існуючих обставин, є критиком накопиченого історичного досвіду.

Студентство як особлива група виникло в Європі у XII столітті разом з першими університетами. У середньовіччі студентство було різноманітним як у соціальному, так і у віковому відношенні. З розвитком капіталізму та зростанням соціальної важливості вищої освіти, роль студентства у суспільстві зростає. У XIX – на початку XX століття студентство відрізнялося високою громадсько-політичною активністю і відіграло важливу роль в суспільно-політичному житті багатьох країн [1, с. 39].

Студентство є самостійною соціальною групою, яка складається з індивідуумів, об'єднаних спільними цілями та надають один одному підтримку в досягненні особистих цілей. Воно представляє собою окрему соціально-демографічну групу: його інтереси, субкультура та спосіб життя відділяють їх від інших соціальних та соціально-професійних груп.

Студентство завжди привертало увагу соціологів через їхню соціальну мобільність та різноманітність щодо етнічного і соціального складу, а також через широкий спектр проблем, що виникають у молоді. Як специфічна соціальна група, студенти мають тісні зв'язки з іншими соціальними групами та верствами населення, і ділять їхні проблеми. Суспільство, в свою чергу, активно впливає на студентство, адже майбутнє суспільства залежить переважно від молоді [5].

Студентство, як складова частина молоді, є унікальною соціальною групою з особливими способами поведінки, психологією та системою цінностей. В якості соціальної групи студенти об'єднуються спільними прагненнями та завданнями, які відображають основні характеристики молоді: патріотизм, активність, бажання здобувати знання, ентузіазм та тяга до нового. Однак студентство володіє також унікальними особливостями, які відрізняють їх від інших груп молоді. Ці особливості включають характер праці, роль у

громадській діяльності, підготовку до інтелектуальних функцій, участь у навчальній продуктивній праці та її значення в сучасному суспільстві.

Серед характерних рис студентської молоді варто відзначити особистісну незалежність, цінність свободи в прийнятті рішень, а також престижність отриманої освіти [32, с. 111].

Студентство, як соціальна група, об'єднує молодих людей з важливими для суспільства прагненнями та завданнями, але водночас воно має свої унікальні особливості, які відрізняють його від інших груп молоді: воно є специфічною соціальною групою з особливими умовами життя, праці, соціальною поведінкою та ціннісними орієнтаціями. Соціальною місією студентства є підготовка до майбутньої діяльності у вибраній сфері матеріального або духовного виробництва, хоча це лише одне з їх занять [6, с. 231].

Багато вітчизняних дослідників вважають, що сучасне студентство становить одну з найбільш складних соціальних груп, що пояснюється його внутрішньою мобільністю та динамікою, а також численними зовнішніми факторами, такими як зміни в усіх сферах суспільного життя. Студентство, як специфічний соціальний прошарок молоді, є основним носієм інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, а також головним резервом інтелігенції. Н. С. Гаврілова досить вдало характеризує сучасне студентство як «найінтелектуальнішу і найактивнішу частину суспільства, яка визначатиме його розвиток на майбутні десятиліття» [4, с. 104].

Загалом, студентство як унікальна соціокультурна спільнота, відрізняється тимчасовістю свого соціального статусу, інтенсивними та широкими контактами, а з іншого боку – відсутністю значного життєвого та соціального досвіду, практичних навичок. Студенти характеризуються також мінливістю у своїх орієнтирах поведінки, але разом з цим проявляють допитливість, бажання розширювати свої знання та мають максималістський

підхід до вирішення як своїх власних, так і суспільних проблем: нерідко студенти перебільшують власні думки, конфронтують зі старшими поколіннями, і це є результатом їх максималізму та прагненням до інновацій і передових поглядів.

Студентський вік відзначається активним формуванням соціальної зрілості, що включає завершення освіти, працездатність, громадянську активність, відповідальність перед законом, можливість заснувати сім'ю та виховувати дітей. Соціальна зрілість означає володіння усіма соціальними ролями, які потрібні суспільству. Якщо розглядати студентів як особистості, то вік 18-20 років є періодом найбільшого розвитку моральних і естетичних почуттів, становлення і стабілізації характеру, а також оволодіння повним комплексом дорослої особистості [8, с. 44].

Вступ до закладу вищої освіти призводить до зміни соціального середовища, що вимагає переосмислення особистих відносин. Починаючи з перших кроків на першому курсі, молоді люди опиняються у новому, динамічному та інтелектуально вимогливому середовищі. У цей час починається формування нових ставлень до майбутньої професійної діяльності, до фахового оточення та його цінностей. Паралельно з цим триває активний процес особистої самоідентифікації, самовизначення та формування ідентичності.

Вважається, що студенти – це вже дорослі особистості, які мають відносно стійкі життєві погляди та цінності. При вступі до закладу вищої освіти студенти приносять із собою свій власний духовний світ, культурні уявлення та цінності, які були сформовані в попередній життєвій діяльності та вихованні в школі. Однак ці погляди та цінності є гнучкими і можуть змінюватися, розвиватися або навіть руйнуватися в процесі студентського життя.

Сучасні соціологічні дослідження студентства в Україні проводяться систематично та охоплюють широкий спектр проблем. Ці дослідження

включають аналіз соціальних джерел поповнення студентства, роль вищої освіти як каналу соціальної мобільності, мотивації у навчанні, ефективності вищої освіти, цінностей та свідомості студентства, особливостей професійних груп студентів, вдосконалення виховної роботи в університетах, життєвих планів випускників, соціальної активності молодих спеціалістів, а також їхню соціалізацію в культурній та політичній сферах [9, с. 327].

Студентство, як соціальна група, складає значну частину української молоді і представляє собою «майбутнє в теперішньому». Вони є джерелом поповнення працівників розумової праці – інтелігенції, і можуть бути ініціаторами нововведень, установок, ідей, що суттєво впливають на перспективи розвитку суспільства в цілому. Таким чином, студентство відіграє провідну роль серед молодіжної групи в країні, формуючи особливий інтелектуальний та культурний потенціал, який визначає майбутнє України.

За словами А. А. Мельниченко та І. В. Пиголенко, основним напрямком соціокультурної орієнтації сучасного студентства є прагнення до здобуття якісної та престижної освіти як ключового фактору для подальшого успіху в економічній, політичній та громадській сферах, а також для підвищення власної конкурентоспроможності в умовах ринкових та демократичних відносин, кар'єрного зросту, збільшення рівня добробуту, засвоєння свого статусу в колективі та у суспільстві, а також для отримання соціального престижу [19, с. 38].

М. Л. Яковенко, вивчаючи розвиток інноваційної активності студентства в контексті оновлення вищої освіти, визначає студентство як специфічну соціально-демографічну групу, яка має великий інтелектуальний потенціал, що сприяє сприйняттю, розробці та впровадженню нововведень у суспільне життя [48, с. 15]. Це пояснюється тим, що студентська молодь завжди привертала увагу дослідників через її значущий внесок у розвиток суспільства завдяки інтелектуальним і моральним якостям.

Таким чином, студентство виконує важливу роль у суспільній системі поділу праці, готуючи своїх членів до здійснення функцій інтелігенції. Хоча воно не постійно бере участь у виробництві матеріальних і духовних цінностей, воно частково приймає участь у опосередкованій праці через навчання, що має зростаючу вагу в сучасному суспільстві.

Однією зі значущих рис студентства є пошук сенсу життя, інтерес до нових ідей і прогресивних змін у суспільстві. Студентство представляє значний інтелектуальний та управлінський потенціал у різних сферах суспільства, будучи потенційною елітою молоді та майбутньою інтелігенцією. Воно є досить нестійким і постійно змінюється, відображаючи динаміку суспільних тенденцій. Участь у різних соціальних практиках сприяє формуванню цілісної ідентичності студентства [12, с. 32].

Студентство, як інтелектуальна і духовна еліта молоді, виступає елітою у суспільстві загалом. Воно прагне до нового, швидко сприймає та усвідомлює покладені на нього суспільні обов'язки і визначає сутність ціннісних орієнтацій. В. Терпан наголошує на двох напрямках передачі культури: не лише від батьків до дітей, але й у зворотному напрямі [39, с. 18]. Молоді люди, зокрема студенти, які мають здатність ефективно орієнтуватися в потоці інформації, здатні адаптуватися до сучасної ситуації краще, ніж ті, хто формувався в минулій культурній реальності.

За словами Л. Г. Сокурянської, українське суспільство, яке переживає радикальні зміни у соціокультурних стереотипах, не може запропонувати молоді сталі ідентифікаційні стратегії та практики. Ця відсутність сталих стратегій робить процеси соціальної ідентифікації молоді складними, але в той же час допомагає їй уникнути кризи ідентичності, яку досвідчує старше покоління [38, с. 156]. Таким чином, знищення попередніх ідентифікаційних структур створює можливість для нових ідеалів, цінностей та створення нових ідентичностей.

Отже, студентство є частиною широкого демографічного утворення – молоді, яка має специфічні ідентифікаційні риси, такі як вік, перехідний соціальний статус, підпорядкованість та несамостійність. Серед ключових характеристик студентства як ідентифікаційної групи можна виділити: збагачення інтелектуального потенціалу країни, особливий характер праці, специфічно організована навчальна діяльність, високий рівень культури і інтелекту, бажання до максимальної самореалізації, відкритість до інновацій.

Відтак, студентство не лише представляє «передовий загін» молоді, але й є висококваліфікованою і культурно розвинутою складовою суспільства. Воно становить інноваційний резерв і потенційну еліту, яка концентрує свої погляди і ідеї на майбутніх політичних, культурних та економічних змінах в суспільстві.

1.2. Феномен трудової зайнятості студентів ЗВО денної форми навчання

Під трудовою зайнятістю студентів можна розуміти всі форми працевлаштування студентів, які навчаються на денному відділенні закладів вищої освіти в Україні.

Студентство, як велика соціальна група молоді, стає одним із основних джерел пропозиції праці на ринку в умовах значного дефіциту робочої сили, викликаного мобілізацією та міграцією (як заробітковою, так і вимушеною). Студенти мають свої особливості, що впливають на їхню поведінку на ринку праці, серед яких:

- Найважливішими цінностями для молоді є «свобода», «творчість» та «розваги».
- Пріоритет власних інтересів, саморозвитку і самореалізації, що призводить до потреби у вільному часі та меншій зайнятості.

- Переоцінка власної персони, що зумовлює підвищені вимоги до середовища і складність адаптації в ньому.
- Втрата «живого» спілкування через віртуальність навчання, контактів і зв'язків.
- Пріоритет матеріальних і гедоністичних цінностей над духовними, моральними та естетичними [40, с. 214].

Цінності та прагнення сучасної молоді якісно відрізняються від цінностей і прагнень попередніх поколінь. Передумовами такої поведінки стали всеохоплююча глобалізація в різних сферах, постійні зміни в економічному, політичному та соціальному житті, нестабільність ринкової системи, гостра конкуренція та комп'ютеризація всіх сфер. Сучасна кризова ситуація викликала загальну нестабільність цінностей серед молоді, а також посилення песимістичних та тривожних настроїв [40, с. 216].

Залежно від мети перебування у закладі вищої освіти, П. Міклевич розподіляє всіх абітурієнтів на три групи:

- 1) Перша група складається з тих, хто прагне здобути відповідні професії, що зумовлено індустріалізацією та ринковим характером освіти;
- 2) Другу групу становлять ті, хто хоче отримати знання для реалізації власних бізнес-ідей або ведення бізнесу;
- 3) Третя група включає слабо мотивованих осіб, які випадково потрапили до закладу і мають різні особисті чи інші проблеми [49, с. 12].

Представники другої групи, зважаючи на мету їх навчання, є потенційними учасниками процесу трудової зайнятості. Відповідно до вітчизняного законодавства, до зайнятого населення належать «особи, що навчаються за денною формою у загальноосвітніх, професійно-технічних та закладах вищої освіти і поєднують навчання з роботою» [10, с. 694]. Тобто, будь-яка працевлаштованість студентів денної форми навчання є трудовою зайнятістю

Слід визнати, що зайнятість студентів може бути як у межах, так і поза межами навчального закладу. Перша є менш поширеною, але досить перспективною, зокрема в рамках академічного підприємства.

Трудова зайнятість студентів ЗВО денної форми навчання є поширеним явищем. Дуже багато студентів традиційно (і в Україні також) працюють протягом свого навчання.

Основною причиною працевлаштування студентів є матеріальна потреба. Стипендії, як правило, не покривають всіх витрат на навчання, проживання, харчування, одяг, книги та інші потреби, а батьки не завжди мають можливість фінансово допомагати своїм дітям [13, с. 85].

З іншого боку, чимало студентів прагнуть паралельно з навчанням набувати практичного досвіду роботи за своєю спеціальністю. Це може допомогти їм знайти роботу після закінчення навчання та бути більш конкурентоспроможними на ринку праці. Трудова зайнятість може допомогти студентам розвинути такі особисті якості, як відповідальність, самостійність, дисципліна, комунікабельність. Це може бути цінним досвідом, який стане їм у пригоді в майбутньому [42, с. 78].

Також студенти працюють, щоб бути соціально активними, знайомитися з новими людьми, розширювати коло спілкування.

У будь-якій діяльності завжди присутні як позитивні, так і негативні аспекти. Особливо, коли йдеться про складні та вимогливі ситуації, наприклад, поєднання роботи та навчання, важливо провести аналіз їх переваг та недоліків перед прийняттям рішення. Серед переваг відзначимо наступне:

1. Отримання власних фінансових ресурсів. Це основна мотивація для студентів, які починають працювати. Особливо це важливо для студентів, які живуть поза рідним містом або навіть за кордоном та не можуть покладатися на фінансову підтримку від родини.

2. Розвиток навичок планування та самодисципліни. Поєднання роботи та навчання вимагає від студента уміння правильно планувати свій час, ефективно розподіляти сили і знаходити баланс між навчанням та роботою. Ці навички є важливими для успіху в будь-якій сфері життя.

3. Отримання досвіду спілкування з роботодавцями. Працюючи під час навчання, студенти отримують можливість вивчити професійні етикет та встановити контакти з потенційними роботодавцями, що надасть їм перевагу при пошуку роботи після закінчення навчання.

4. Практичний досвід у вибраній галузі. Робота відкриває студентам можливість побачити свою професію з практичного боку і отримати цінний досвід, який допоможе їм у подальшій кар'єрі.

5. Можливість переосмислити вибір спеціальності. Працюючи в обраній галузі, студенти можуть зрозуміти, чи відповідає ця спеціальність їхнім інтересам і очікуванням, і вчасно змінити курс, якщо потрібно [42, с. 79].

Отже, працевлаштування студентів має свої переваги, які полягають у здобутті фінансової незалежності, розвитку навичок та отриманні цінного професійного досвіду. Однак важливо також усвідомлювати й негативні аспекти цього процесу перед прийняттям рішення.

Якщо розглядати негативні аспекти поєднання роботи та навчання, то їх кількість дійсно зводиться до одного загального. Серед проблем, що їх породжує поєднання роботи з навчанням, відзначимо наступні:

1. Недостатньо часу. Розподілення часу між навчанням та роботою може призвести до того, що на вас ляже непомірний тиск. Спроби знайти час на відпочинок та розваги можуть суттєво обмежити ваш час на вивчення та заняття. Це особливо актуально під час вихідних, коли ви замість відпочинку відвідуєте бібліотеку.

2. Проблеми з концентрацією. Велика кількість завдань та відсутність вільного часу можуть спричинити стрес і знизити вашу продуктивність.

Студенти часто відчують важкість у концентрації через постійний натиск завдань, який не дозволяє їм належним чином сконцентруватися на навчанні.

3. Низькі зарплати. Багато студентів займаються низькооплачуваною роботою, що може призвести до відчуття розчарування та втрати мотивації. Однак з часом, якщо ви наберете досвіду, ваша зарплата може зрости [35, с. 170].

Часто студенти, починаючи працювати, не можуть витримати тиск і залишають роботу, сконцентрувавшись лише на навчанні. Але, використовуючи підходи до управління часом та стресом, ви можете зробити цю ситуацію керованою і ефективною.

Висновки до першого розділу

У цьому розділі розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження трудової зайнятості студентів.

Молодь, за визначеннями різних соціологів, є динамічною частиною суспільства з унікальними психофізичними, економічними та соціальними характеристиками. В свою чергу, студентство визначається як особлива соціальна група, яка формується в умовах сучасних політичних і економічних стандартів та зазнає значного впливу геополітичної нестабільності.

Студентство як соціальна група виникло в Європі ще у XII столітті і зазнало змін з розвитком капіталізму та зростанням значення вищої освіти. У сучасному контексті студенти відрізняються високою громадсько-політичною активністю і відіграють важливу роль у суспільстві. Вони характеризуються особистісною незалежністю, цінністю свободи у прийнятті рішень та престижністю освіти, що визначає їхні унікальні риси в порівнянні з іншими молодіжними групами.

Соціальна місія студентів полягає у підготовці до майбутньої професійної діяльності, хоча це лише частина їхніх обов'язків. Студенти є носіями інтелектуального та духовного потенціалу суспільства, що робить їх головним резервом інтелігенції. Особливості студентського віку включають активне формування соціальної зрілості, завершення освіти, працездатність, громадянську активність та відповідальність перед законом.

Вступ до закладу вищої освіти змінює соціальне середовище студентів, що вимагає переосмислення особистих відносин та формування нових професійних ідентичностей. Важливими напрямками орієнтації сучасного студентства є прагнення до здобуття якісної та престижної освіти, що забезпечує успіх у різних сферах суспільного життя. Студенти є інноваційним

резервом і потенційною елітою, яка впливає на політичні, культурні та економічні зміни в суспільстві.

Поєднання роботи та навчання для студентів є складним завданням, яке супроводжується як перевагами, так і проблемами. Незважаючи на те, що робота може допомогти студентам забезпечити собі фінансову незалежність, розвивати навички та отримувати професійний досвід, вона також може призвести до стресу, втоми та втрати часу на навчання.

Недоліки роботи під час навчання, такі як недостатньо часу, проблеми з концентрацією та низькі зарплати, можуть стати серйозним викликом для студентів. Проте, використовуючи правильний підхід до управління часом, реалістичні цілі та звертаючись за підтримкою до викладачів та товаришів по навчанню, студенти можуть забезпечити собі баланс між роботою та навчанням.

Отже, хоча поєднання роботи та навчання може бути викликом, воно також може бути цінним досвідом, який допоможе студентам розвивати навички самодисципліни, відповідальності та ефективного управління часом, що стане їм у пригоді в майбутньому.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО

2.1. Масштаби та структура трудової зайнятості студентів ЗВО в сучасній Україні

Трудова зайнятість студентів закладів вищої освіти в Україні є важливим аспектом як для студентів, так і для економіки країни. Останніми роками відбулися значні зміни в структурі та масштабах зайнятості студентів через низку факторів, включаючи економічні умови, зміни в системі освіти та розвиток цифрових технологій.

За даними Державної служби зайнятості України, у 2023 році на ринку праці було зареєстровано 234,4 тис. студентів, що становить 17,4% від загальної кількості безробітних. З них 127,7 тис. (54,5%) – це студенти денної форми навчання [33].

Рівень зайнятості студентів ЗВО в Україні залежить від низки факторів, таких як спеціальність – студенти технічних спеціальностей, як правило, мають вищий рівень зайнятості, ніж студенти гуманітарних спеціальностей; форма навчання – студенти денної форми навчання частіше стикаються з труднощами при пошуку роботи, ніж студенти заочної та вечірньої форм навчання; місце розташування ЗВО – студентам, які навчаються у великих містах, зазвичай легше знайти роботу, ніж студентам з невеликих міст та сіл [17, с. 26].

Серед тих, хто постійно працює, студенти другого рівня освіти становлять 64,2%, у той час як тимчасово працюючих є 58,4%. Тільки 41,7% студентів, які здобувають магістерську освіту, не працюють. Тривожним є той факт, що більшість студентів, а саме більше половини, не мали жодного досвіду

працевлаштування, тобто не мали жодної спроби використати себе в трудовому процесі [18].

Студенти закладів вищої освіти працюють у різних сферах, але найбільшу частку складають галузі, які потребують менш кваліфікованої робочої сили та мають швидкий темп розвитку: сфера послуг та торгівля. Саме тут працюють 61,8% постійно та 67,2% тимчасово працюючих студентів.

Студенти найчастіше прагнуть знайти роботу, що відповідає їхній професії, проте лише у 15,8% працюючих студентів місце роботи відповідає спеціальності їхньої освіти. Робота, пов'язана з областю навчання (незалежно від її стабільності), більш поширена серед студентів старших курсів [20, с. 102].

Додатковим джерелом інформації є соціологічні дослідження. Одним із прикладів такого дослідження є опитування студентів Києва, проведене у 2018 році Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на тему «Вторинна зайнятість студентської молоді м. Київ». Дослідження мало на меті визначити обсяги і мотиви вторинної зайнятості серед студентів денної форми навчання, а також її вплив на навчальний процес і майбутнє працевлаштування. Методом дослідження було структуроване інтерв'ю (face-to-face). Респонденти обиралися методом випадкового відбору за допомогою скрінінгового запитання та квот за віком, статтю, курсом і формою навчання. Вибірка становила 804 студенти денної форми навчання у Києві віком від 17 років і старше. Згідно з результатами опитування, основними мотивами вторинної зайнятості студентів Києва були «бажання мати особисті гроші» (59%) та «заробляти собі на життя» (54%). Мотиви, такі як «бажання забезпечити себе робочим місцем після закінчення навчання» і «професійне зростання, отримання досвіду», склали лише 8% та 7% відповідей респондентів відповідно. Це свідчить про те, що більшість працюючих студентів у столиці не вважають вторинну зайнятість ключовим чинником успішного працевлаштування після здобуття вищої освіти [3].

Наведені вище оцінки співпадають з результатами іншого репрезентативного вибіркового дослідження молодіжних контингентів «Молодь України» (2019 р.). За його даними, економічна незалежність була дуже важливою для 63% респондентів, а матеріальний добробут – для 77% . Значення матеріальних цінностей для економічної активності молоді в Україні підтверджують результати дослідження «Молодь України – 2019». Згідно з його даними, для 84% працюючої молоді найважливішою у роботі є хороша оплата праці, тоді як лише 35% зазначили цікавість роботи, а 24% – можливість досягти певних цілей [21]

Через відсутність сучасних публікацій з питань вторинної зайнятості студентської молоді в окремих регіонах України, а також актуальність проблем, пов'язаних з впливом цього виду зайнятості на якість навчання та ефективність подальшого працевлаштування, було проведено спеціальне дослідження зайнятості студентської молоді м. Львів. Анкетування охопило вибірку, представлену студентами різних типів ЗВО, спеціальностей (технічних, економічних, природничих, гуманітарних), а також курсів навчання. Дослідження проводилося у травні 2016 р. в рамках курсової роботи студента напряму підготовки «Прикладна статистика» М. Пехника на тему «Статистичне вивчення зайнятості та безробіття молоді з використанням методів несучільних обстежень». Для студентів ЛНУ імені І. Франка використовувався метод анонімного анкетного опитування за місцем навчання, для студентів інших ЗВО – онлайн-опитування. Обсяг вибірки становив 100 осіб.

Результати дослідження показали, що більшість студентської молоді Львова (59%) поєднує навчання з тимчасовою або постійною оплачуваною роботою. Частка працюючих студентів суттєво зростає на старших курсах та під час студентських канікул. Основними мотивами для роботи під час навчання студенти називали «додатковий дохід» (49%), «можливість швидше розпочати кар'єру» (24%) та «незалежність від батьків» (22%).

Лише 36% працюючих студентів зазначили, що вторинна зайнятість негативно впливає на якість їх навчання. Це свідчить про те, що більшість студентів, за їхніми суб'єктивними оцінками, здатні поєднувати навчання з роботою без значного зниження успішності. Як і для всього економічно активного населення України, у сфері вторинної зайнятості студентської молоді залишається актуальною проблема значних масштабів неформальної зайнятості. Про це свідчать відповіді студентів щодо юридичного статусу їхньої вторинної зайнятості (рис. 2.1).

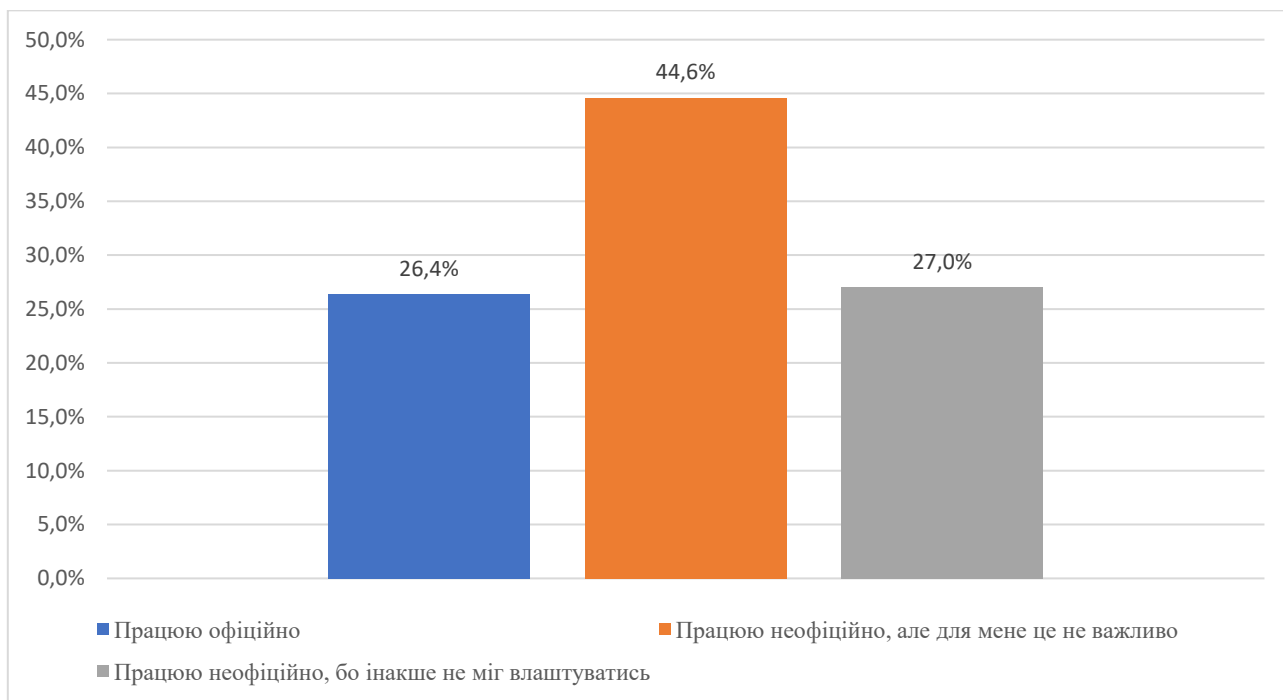

Рис. 2.1.1. Статус вторинної зайнятості студентів м. Львів, % до вибірки респондентів, які поєднують навчання з роботою

Результати анкетування показують, що переважна більшість студентів ВНЗ Львова працюють неофіційно, і майже половина з них готові змиритися з таким становищем. Таке ставлення молоді до статусу зайнятості викликає занепокоєння щодо їхньої готовності відстоювати свої права на гідні умови праці та забезпечувати їх після завершення навчання [7, с. 129].

Складна ситуація на ринку праці та дефіцит робочих місць для молоді призводять до того, що значна частка студентів не може знайти роботу у відповідності зі своєю спеціальністю. Поширене і цілком очікуване в останні десятиріччя явище – працевлаштування не лише студентів, але й випускників ЗВО на нижчих кваліфікаційних рівнях або за меншу оплату. Проте, важливо відзначити, що навіть робота студента під час навчання, навіть якщо вона не пов'язана зі спеціальністю, сприймається майбутнім роботодавцем позитивно.

Є багато причин, крім кризової ситуації, які прямо впливають на учасників ринку студентської праці. Зокрема, це включає налагодження більш тісної співпраці між освітніми та науковими закладами і підприємствами, розвиток відповідного інноваційно-наукового співробітництва, підтримку науки і освіти, та вдосконалення діяльності закладів вищої освіти. Щодо останніх, відсутність в закладах вищої освіти відповідних інституцій щодо працевлаштування студентів, їхня недостатня підготовка, а також брак відповідної інформаційно-комунікаційної діяльності є важливими перешкодами, які не лише уповільнюють процес працевлаштування, але й гальмують підприємницьку активність студентів [36, с. 86].

Відповідно до статті 62 Закону України «Про вищу освіту» [29], студенти закладів вищої освіти мають право на безпечні та нешкідливі умови навчання, праці, побуту та можуть здійснювати трудову діяльність у позанавчальний час. Це означає, що законодавство не обмежує можливість роботодавців приймати на роботу студентів незалежно від форми їхнього навчання.

Проте право на працю студента реалізується через укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або з фізичною особою згідно зі статтею 2 Кодексу законів про працю України [11]. Це означає, що на підставі укладення трудового договору виникають трудові відносини, а також відповідні обов'язки роботодавця, такі як надання оплачуваної щорічної відпустки та систематична виплата заробітної плати за фактом праці.

У разі укладення цивільно-правового договору (наприклад, підряду чи надання послуг) трудові відносини не виникають, тому особа позбавлена деяких прав, таких як оплачувана відпустка, компенсація за невикористані дні відпустки та індексація заробітної плати. Однак, вона все ж має право на оплату тимчасової непрацездатності та допомогу по вагітності та пологах.

Працівники-студенти мають такі самі трудові права та обов'язки, як і інші працівники. Проте, якщо серед працівників-студентів є неповнолітні, то відповідно до законодавства передбачено особливі вимоги працевлаштування та виконання трудових обов'язків.

Трудові відносини між роботодавцем і студентом починаються з моменту укладення трудового договору. Якщо працівник-студент є неповнолітньою особою, то додержання письмової форми при укладенні трудового договору є обов'язковим (п. 5 ч. 1 ст. 24 КЗпП України) [11].

Укладення письмового трудового договору має важливе значення, оскільки в разі виникнення суперечок щодо трудових прав та гарантій, вони будуть прямо закріплені у такому договорі. Якщо договір не укладено у письмовій формі, то важливо, щоб роботодавець видав наказ про прийняття на роботу і ознайомив працівника з ним під підписом.

При укладенні трудового договору може бути узгоджено випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, на яку його беруть. Це означає, що студенту на загальних підставах можуть встановити випробувальний термін. Проте важливо зауважити, що випробування не може бути застосоване до осіб, які не досягли вісімнадцяти років.

Студента, навіть якщо він навчається на денній формі, приймають тільки на основне місце роботи, якщо, звичайно, він не працює за основним місцем роботи в іншого роботодавця. Під час навчання між ним та навчальними закладами не виникають трудові відносини і не укладається трудовий договір.

Навчання для студента є основним видом діяльності, але не основним місцем роботи. Адже в цьому випадку відсутній сам факт роботи.

Така позиція висловлена, зокрема, у ч. 3 п. 14 постанови Верховного Суду України від 24.12.99 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства про оплату праці», у якій визначено, що робота за трудовим договором осіб, які поєднують її з денною формою навчання, не є сумісництвом і оплачується на загальних підставах [31].

Окрім того, даної правової позиції дотримується і Мінсоцполітики у листі від 25.07.2014 р. №301/13/116-14 та від 25.05.15 р. № 198/06/186-15, де зазначено, що трудовим законодавством не передбачено обмежень щодо поєднання студентами ЗВО, у тому числі тими, які навчаються за денною (очною) формою навчання, роботи і навчання. Тому установа має право приймати на роботу таких працівників, у тому числі й на умовах повного робочого дня. Проте для студентів, як правило, встановлюють режим неповного робочого часу, аби вони мали змогу відвідувати заняття у навчальному закладі [15], [16].

Отже, підстав приймати на роботу студента як сумісника немає, якщо, звичайно, він не працює десь ще за трудовим договором і саме те місце роботи є для нього основним.

Згідно зі ст. 50 Кодексу законів про працю України, загальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень [11].

Однак, якщо працівник-студент не досяг віку 18 років, йому встановлюється скорочена тривалість робочого часу - 36 годин на тиждень (для тих, хто віком від 16 до 18 років).

Важливо відзначити, що студент, який навчається на денній формі, може виконувати трудові обов'язки лише у вільний від навчання час. Це може бути після занять у будні дні (ввечері або під час перерв у розкладі), у вихідні дні або під час канікул.

Щодо вимоги роботодавця щодо подання довідки про графік занять, варто зазначити, що законодавство не передбачає такої вимоги. Згідно зі ст. 56 Кодексу, угода між працівником і роботодавцем може передбачати встановлення неповного робочого дня або тижня, як при прийнятті на роботу, так і пізніше [11].

Тому, у більшості випадків, студентів-працівників приймають на роботу на умовах неповного робочого часу. Цей режим може приймати різні форми:

- неповний робочий день, коли тривалість роботи скорочується на щодень;
- неповний робочий тиждень, коли кількість робочих днів у тижні зменшується при збереженні нормальної тривалості робочого дня;
- поєднання неповного робочого дня з неповним робочим тижнем.

Таким чином, графік роботи студентів визначатиметься їх графіком навчання, а оплата праці буде залежати від обсягу виконаних трудових обов'язків. Важливо пам'ятати, що виплата заробітної плати у випадках скороченого робочого дня або тижня проводиться пропорційно відпрацьованому часу або в залежності від результатів роботи.

Навчання в університеті не враховується як робота, як це вже було вказано, і тому не враховується при обчисленні страхового стажу. Однак робота під час навчання за трудовим договором враховується в страховому стажі (згідно зі статтею 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування») [30].

Коли студент офіційно працевлаштовується, роботодавець зобов'язаний сплачувати єдиний соціальний внесок, який є основою для обчислення страхового стажу та майбутньої пенсії. Така сплата ЄСВ також передбачена при укладенні цивільно-правового договору (підряд, надання послуг і т. д.). Факт працевлаштування не впливає на отримання студентом стипендії (якщо така передбачена). Згідно з пунктом 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 12

липня 2004 року № 882, стипендії призначаються студентам на підставі їхніх навчальних досягнень у вищих та професійно-технічних навчальних закладах. Аспіранти, клінічні ординатори, докторанти можуть працювати на неповний робочий час (але не більше ніж на 0,5 ставки) і отримувати повний обсяг стипендії (згідно з пунктом 19 Постанови) [28].

Отже, згідно з чинним законодавством, студенти мають право працювати у вільний від навчання час і отримувати заробітну плату за трудовим договором. Отримання студентом стипендії не впливає на розмір заробітної плати. Щодо можливості працевлаштування на державну службу і навчання одночасно, хоча прямої заборони в законодавстві немає, проте діє певний режим робочого часу для державних службовців, але це питання можна вирішувати з керівником державної служби. Також варто враховувати вимоги до освіти, які можуть бути встановлені для певних посад державної служби.

Трудовий договір із студентом може бути припинений за тими ж умовами, що й з будь-яким іншим працівником підприємства. Це можливо у таких випадках [11]:

1. За угодою сторін (згідно з пунктом 1 статті 36 Кодексу законів про працю).
2. Після закінчення терміну дії строкового трудового договору (згідно з пунктом 2 статті 36 Кодексу).
3. З ініціативи працівника (згідно зі статтями 38 та 39 Кодексу).
4. З ініціативи роботодавця (згідно зі статтями 40 та 41 Кодексу).
5. На інших підставах, передбачених Кодексом законів про працю.

Проте, випадки звільнення неповнолітнього працівника з ініціативи роботодавця мають свої особливості, які визначені у статті 198 Кодексу. Згідно з цією статтею, звільнення працівників, які є неповнолітніми, можливе лише за умови погодження з районною (міською) службою у справах дітей. У разі

звільнення таких працівників, роботодавець зобов'язаний надавати їм можливість працевлаштування у випадках [11]:

- змін в організації виробництва і праці, таких як ліквідація, реорганізація, банкрутство або перепрофілювання підприємства;
- виявлення невідповідності працівника займаній посаді або виконуваній роботі через недостатню кваліфікацію або стан здоров'я, які перешкоджають продовженню даної роботи, а також у випадку відмови у наданні допуску до державної таємниці або скасування допуску до неї;
- поновлення на роботі працівника, який раніше виконував цю роботу (відповідно до статей 198 та 40 Кодексу законів про працю).

Невиконання вимог статті 198 Кодексу законів про працю при звільненні неповнолітнього працівника може розглядатися як незаконне звільнення, що може призвести до його поновлення на роботі. При звільненні студента згідно з підставами, передбаченими в пункті 6 статті 36 і підпунктах 1, 2 і 6 статті 40 Кодексу законів про працю, йому повинна бути виплачена вихідна допомога відповідно до положень, встановлених у статті 44 Кодексу. Крім того, незалежно від причин звільнення, студент має право на компенсацію за невикористані дні річної основної та додаткової відпустки [11].

2.2. Вплив трудової зайнятості на навчання студентів ЗВО

Студентські роки вважаються одними з найбільш напружених і важких періодів у житті. Навчання, виконання домашніх завдань, підготовка до іспитів – все це вимагає багато часу і зусиль. Однак, багато студентів також відчують потребу працювати під час навчання, щоб заробити гроші, набути досвіду або покрити свої витрати.

По-перше, праця під час навчання може мати позитивний вплив на студентів. Вона дозволяє їм набути цінного досвіду, розвинути навички, які можуть бути корисними в майбутньому. Наприклад, студенти, які працюють на часткову ставку, можуть отримати досвід роботи в обраній сфері і зрозуміти, чи вони хочуть працювати в цій галузі після закінчення навчання. Крім того, праця може допомогти студентам розвинути навички управління часом, організації та комунікації, що є важливими навичками для подальшого життя.

Однак, праця під час навчання також може мати негативний вплив на академічну успішність студентів. Вона може забирати багато часу і енергії, що може призвести до зниження якості навчання. Студенти, які працюють на повну ставку, можуть відчувати великий стрес і втому, що може вплинути на їх здоров'я та концентрацію. Крім того, праця може вимагати гнучкості графіка, що може ускладнити планування навчальних занять і виконання домашніх завдань.

Також важливо враховувати фінансові аспекти праці студентів. Деякі студенти можуть мати фінансову потребу працювати, щоб покрити свої витрати на навчання, проживання та інші витрати. Однак, інші студенти можуть мати можливість отримувати фінансову підтримку від родини або стипендії, що дозволяє їм сконцентруватися на навчанні без необхідності працювати. Кожен студент повинен ретельно зважити свої фінансові можливості та потреби перед прийняттям рішення про працю під час навчання.

Безсумнівно, основними і сталими мотивами трудової зайнятості студентів є бажання мати додаткові кошти, фінансова самостійність та складний фінансовий стан у сім'ях, що підтверджується дослідженням О. В. Олійника, М. В. Сидорова, О. М. Мраморної [41].

У процесі цього дослідження студенти зазначали, що необхідність працевлаштування або додаткового заробітку зумовлена низкою причин: недостатнє фінансове забезпечення сім'ї, що змушує студентів частково або

повністю покривати свої витрати (включаючи оплату за навчання, оплата житла, витрати на харчування, одяг та інші потреби; віддаленість місця навчання від місця постійного проживання, бажання реалізуватися та стати фінансово незалежними від батьків). Серед респондентів переважає думка, що студенти денної форми навчання в сучасних соціально-економічних умовах змушені поєднувати навчання з роботою, хоча їх ставлення до трудової зайнятості під час навчання різняться [41, с. 268-269].

Отримані дані свідчать про різне ставлення студентів до поєднання навчання та роботи, проте майже 70% з них оцінюють це позитивно. Лише один з 15 студентів має негативне сприйняття цього аспекту. Завдяки прямій кореляції, можна відзначити, що збільшення питомої ваги позитивного ставлення до праці під час навчання спостерігається із зростанням років навчання. Особливо високий рівень позитивного сприйняття спостерігається серед студентів другого (магістерського) рівня освіти. Цікаво, що чоловіки більш позитивно ставляться до зайнятості під час навчання (72,1% опитаних), ніж жінки (67,4%).

Серед опитаних студентів (табл. 2.1) лише половина з них працює, причому тільки кожен третій респондент має постійне місце роботи. Зрозуміло, що збільшення рівня зайнятості спостерігається серед студентів старших курсів. Варто зазначити, що лише 1% студентів веде власний бізнес, переважно у сфері торгівлі та послуг [26, с. 269-270].

Трудова зайнятість студентів ЗВО під час навчання, %

Рік навчання	Всього, %	Трудова зайнятість студентів ЗВО під час навчання, %		
		Повна зайнятість	Неповна зайнятість	Не працюють
1	11,9	8,1	3,2	0,6
2	18,1	12,5	4,0	1,6
3	18,9	12,7	5,1	1,0
4	20,0	13,1	4,8	2,2
5	31,1	23,5	6,3	1,3
Разом	100,0	69,9	23,4	6,7

Отже, праця під час навчання має як позитивні, так і негативні аспекти. Вона може допомогти студентам набути цінного досвіду та розвинути навички, але водночас може вплинути на їх академічну успішність і здоров'я. Кожен студент повинен ретельно зважити свої можливості, потреби та пріоритети перед прийняттям рішення про працю під час навчання. Важливо знайти баланс між навчанням і роботою, щоб забезпечити якісне навчання і досягнення академічної успішності.

Вивчення наслідків поєднання навчання з роботою переважно зосереджено на двох проблемах: на вплив студентської зайнятості на академічну успішність та успішність випускників ринку праці.

Впливу студентської зайнятості на успішність та студентський відсів присвячені численні дослідження. Як правило, вони виходять із припущення, що витрати часу на роботу можуть заважати навчанню, призводити до зниження успішності і збільшувати ймовірність відсіву. Однак між студентською зайнятістю та успішністю не виявляється прямого зв'язку, вплив

зайнятості опосередковано такими факторами, як зміст роботи та кількість часу, що витрачається на неї. Робота неповний день може позитивно позначатися на успішності. Також слід розрізняти характеристики роботи: фізичну або інтелектуальну працю, за спеціальністю чи ні, у ЗВО чи за його межами. Ще одне спостереження стосується періоду роботи студента: судячи з результатів деяких досліджень, робота в перші два роки навчання більш негативно позначається на успішності, ніж робота на старших курсах [37, с. 179].

Вплив роботи у вільний від занять час на успішність навчання порівнювали з впливом інших типів позанавчальної діяльності, які також забирають час від занять, зокрема того чи іншого організованого відпочинку. Передбачалося, що час, витрачений на відпочинок, сприятливий вплив на ставлення до навчання, самопочуття та академічні досягнення (при цьому залежність очікувалася нелінійна, оскільки вплив опосередковується кількістю затрачуваного часу), тоді як час, віддане роботі, негативно позначиться цих параметрах (лінійна залежність). Згодом було одержано підтвердження негативного впливу роботи на ставлення до навчання та самопочуття, але не на академічні здобутки. На підставі отриманих результатів можна приділяти увагу не тільки кількості часу, що витрачається на ту чи іншу позанавчальну діяльність, а й мотивації до діяльності, і навіть її сприймається релевантності стосовно навчання. У такій логіці, робота за фахом, швидше за все, меншою мірою заважатиме навчанню, ніж робота не за фахом, оскільки вона буде сприйматися як релевантна стосовно навчання діяльність (наприклад, як ще один канал навчання), між нею та навчанням із меншою ймовірністю виникне конфлікт [43].

Інший напрямок досліджень суміщення роботи з навчанням в університеті – оцінка впливу студентської зайнятості на подальшу успішність випускників на ринку праці. П. Роберт та Е. Саар виділяють два типи

інституційних контекстів, що впливають на перехід «навчання-робота»: професійний ринок праці (occupational labor market, OLM) та внутрішній ринок праці (internal labor market, ILM) [50, с. 750]. Для OLM характерний досить тісний взаємозв'язок між кваліфікацією, що отримується у ЗВО, та вимогами ринку праці. Іншими словами, для роботодавця кваліфікації випускника вишу, підтвержені дипломом, є достатньою підставою для того, щоб прийняти його на роботу. В умовах ILM отримання тієї чи іншої спеціальності у вузі не є для роботодавців релевантним сигналом про те, що претендент має необхідні компетенціями. Тому набагато більше уваги вони приділяють досвід роботи кандидата. На чільне місце ставляться швидше особистісні характеристики, ніж спеціальні знання, що вписується в уявлення про «можливість влаштуватися на роботу» як основний результат вищої освіти. Такі властивості ринку праці – характерні ознаки поняття «новий капіталізм», запропонованого Р. Сеннеттом. «Новий капіталізм» характеризується гнучкістю ринкових позицій та відносин, зростанням вимог до претендентів з погляду їх людського капіталу. У цьому контексті досвід роботи під час навчання може розглядатися як показник мотивації, амбіцій, дисциплінованості, вміння розподіляти час та інших важливих якостей, не пов'язаних із знаннями за спеціальністю [51, с. 18].

Важливим залишається питання про якість, зміст, мотивацію та кількість годин роботи. Ситуація, коли студент жертвує частиною часу, призначеного для навчання, для здобуття навичок роботи за спеціальністю, яких бракує у навчальному процесі, безумовно, відрізняється від ситуації, коли студент змушений підробляти, наприклад, офіціантом, щоб сплатити своє навчання. У першому випадку робота на додаток до навчання може навіть посилювати мотивацію до навчання.

Студентські роки часто вважаються одними з найнавантажениших і найважчих у житті. Навчання, виконання домашніх завдань і підготовка до іспитів потребують багато часу та зусиль. Багато студентів також відчувають

необхідність працювати під час навчання, щоб заробити гроші, набути досвіду або покрити свої витрати. У цій статті ми розглянемо можливості та обмеження працевлаштування студентів і його вплив на академічну успішність.

Праця під час навчання може позитивно вплинути на студентів, оскільки дозволяє набути цінного досвіду та розвинути навички, які стануть у нагоді в майбутньому. Наприклад, студенти, які працюють неповний робочий день, можуть отримати досвід у вибраній сфері та зрозуміти, чи хочуть вони працювати в цій галузі після закінчення навчання. Крім того, робота допомагає розвинути навички управління часом, організації та комунікації, що є важливими для подальшого життя [44, с. 10].

Однак робота під час навчання може негативно вплинути на академічні успіхи студентів. Вона може відбирати багато часу та енергії, що призводить до зниження якості навчання. Студенти, які працюють повний робочий день, можуть відчувати значний стрес і втому, що негативно позначається на їхньому здоров'ї та концентрації. Крім того, робота може вимагати гнучкості у розкладі, що ускладнює планування навчальних занять і виконання домашніх завдань.

Фінансові аспекти праці студентів також мають значення. Деякі студенти змушені працювати, щоб покрити витрати на навчання, проживання та інші потреби. Інші можуть мати можливість отримувати фінансову підтримку від сім'ї або стипендії, що дозволяє їм зосередитися на навчанні без необхідності працювати. Кожен студент повинен ретельно зважити свої фінансові можливості та потреби перед прийняттям рішення про роботу під час навчання [46].

Вплив роботи під час навчання на статус молодого людини на ринку праці може проявлятися двома способами [47, с. 62]:

– полегшення адаптації до трудової діяльності, оскільки індивід отримує робоче місце ще під час навчання;

– підвищення шансів на зайняття кращої позиції на ринку праці завдяки набуттю досвіду, нових знань, умінь і навичок, а також розширенню мережі контактів через роботу під час навчання.

Менш ніж 10% молодих людей продовжують працювати на тій же роботі після завершення навчання, тому робота під час навчання рідко сприяє спрощенню професійної адаптації. Чи є раннє входження на ринок праці перевагою для отримання кращих позицій після завершення навчання?

Для оцінки впливу досвіду роботи під час навчання на статус на ринку праці Н. І. Федоренком були використані ключові характеристики: класова позиція, престиж професії та заробітна плата у тих, хто мав досвід роботи під час навчання, і тих, хто його не мав [42, с. 78]. Ці характеристики використовувалися як залежні змінні у моделях: перша – мультиноміальної регресії, друга та третя – загальної лінійної. Через те, що розподіл змінної заробітної плати значно відрізнявся від нормального, було застосовано логарифмічне перетворення. Досвід роботи під час навчання визначався двома способами:

– наявність будь-якого трудового досвіду під час навчання: лише підробітків, лише значущої роботи або обох цих форм зайнятості (індикатор – дихотомічна змінна «наявний досвід роботи – відсутній досвід роботи»);

– наявність досвіду значущої роботи під час навчання (індикатор – дихотомічна змінна «наявна значуща робота під час навчання – відсутня значуща робота під час навчання»).

Вплив незалежної змінної «досвід роботи під час навчання» контролювався введенням до моделей низки інших предикторів, таких як стать, тип населеного пункту проживання (дихотомічна змінна «село-місто») і кількість років навчання.

Отже, робота під час навчання має як позитивні, так і негативні сторони. Вона може надати студентам цінний досвід і розвинути важливі навички, але

одночасно може негативно вплинути на їх академічну успішність і здоров'я. Студент повинен уважно оцінити свої можливості, потреби та пріоритети перед тим, як вирішити працювати під час навчання. Важливо знайти баланс між навчанням і роботою, щоб забезпечити якісне здобуття освіти та академічний успіх.

2.3. Проблеми та перспективи розвитку трудової зайнятості студентів ЗВО за сучасних українських умов

У сучасній Україні проблема трудової зайнятості студентів вищих навчальних закладів (ЗВО) набуває дедалі більшої актуальності. Ринок праці змінюється, вимоги до молодих спеціалістів зростають, а вартість життя змушує студентів шукати додаткові джерела доходу. Аналізуючи проблему, варто звернути увагу на труднощі, з якими стикаються студенти, та можливі перспективи розвитку їхньої трудової зайнятості.

1. Невідповідність навчального графіка та робочих годин. Багато студентів, особливо на денній формі навчання, стикаються з труднощами поєднання навчання і роботи. Розклад занять часто є надто щільним, а робочі години не завжди гнучкі, що створює конфлікт між цими двома сферами. Невідповідність навчального графіка та робочих годин є однією з головних проблем, з якими стикаються студенти, що намагаються поєднувати навчання у вищих навчальних закладах (ЗВО) та роботу. Більшість студентів, особливо ті, хто навчається на денній формі, мають дуже щільний розклад занять. Лекції, семінари, лабораторні роботи та інші навчальні заходи часто розподілені протягом усього робочого дня. Наприклад, заняття можуть починатися о 8:00 ранку і закінчуватися о 18:00 вечора з перервами між парами. Такий графік практично не залишає можливості для роботи в традиційний робочий час. Багато роботодавців вимагають від працівників дотримання стандартного

робочого графіка, який зазвичай припадає на ті ж години, що й навчальні заняття. Наприклад, стандартний робочий день з 9:00 до 17:00 або з 10:00 до 18:00 без можливості коригування робочого часу значно ускладнює поєднання роботи та навчання. Навіть якщо студенту вдається знайти роботу з гнучким графіком, не всі роботодавці готові йти на зустріч і коригувати робочий час під розклад занять. Це особливо актуально для малих і середніх підприємств, де кожен працівник виконує важливу роль і відсутність навіть на кілька годин може вплинути на ефективність роботи команди. Не всі ЗВО пропонують альтернативні формати навчання, такі як вечірні або заочні курси, які могли б полегшити поєднання роботи та навчання. У деяких випадках студенти не мають вибору і змушені відвідувати заняття лише в денний час, що обмежує їхні можливості для працевлаштування [24, с. 163].

2. Недостатність робочих місць для студентів. Проблема недостатності робочих місць для студентів є однією з ключових перепон на шляху до їх успішного професійного розвитку. Студенти, які навчаються у вищих навчальних закладах (ЗВО), часто стикаються з труднощами у пошуку роботи, яка б відповідала їхньому рівню освіти та професійним амбіціям. Ринок праці в Україні не завжди може запропонувати достатню кількість місць, де студенти могли б отримати досвід роботи за фахом. Як результат, молоді люди часто змушені працювати в сферах, далеких від їхнього навчання, що не сприяє професійному розвитку. А також – ринок праці в Україні не завжди може запропонувати достатню кількість вакансій для студентів. Багато компаній віддають перевагу працівникам з досвідом роботи, що значно обмежує можливості для молоді, яка лише починає свій професійний шлях. Вакансії, що доступні студентам, часто не відповідають їхнім професійним інтересам або є низькооплачуваними [24, с. 163].

3. Низька заробітна плата. Багато студентів отримують невисоку заробітну плату, яка не відповідає витраченим зусиллям і часу. Це знижує

мотивацію до роботи і негативно впливає на академічні успіхи, адже студенти змушені працювати більше годин для забезпечення базових потреб [24, с. 164].

4. Відсутність соціальних гарантій. Чимало студентів працюють неофіційно, без трудових договорів, що позбавляє їх соціальних гарантій та захисту. Це є серйозною проблемою, оскільки вони не мають можливості отримувати страхові виплати або оплачувані відпустки [24, с. 164].

Перспективи розвитку трудової зайнятості студентів [33]:

1. Гнучкий графік роботи. Роботодавці все частіше розуміють необхідність надання студентам гнучкого графіка роботи. Це дозволяє їм поєднувати навчання з роботою без втрати якості у будь-якій із сфер. Введення системи часткової зайнятості та дистанційної роботи може значно покращити ситуацію.

2. Інтернатури та практики. ЗВО та компанії можуть активно співпрацювати для створення програм стажування та практики, які дозволять студентам отримати необхідний досвід у своїй галузі. Це сприятиме не лише розвитку професійних навичок, але й формуванню необхідних контактів для подальшого працевлаштування.

3. Державні програми підтримки. Важливою перспективою є розвиток державних програм, спрямованих на підтримку працевлаштування студентів. Це можуть бути субсидії для роботодавців, які приймають студентів на стажування, або програми часткового фінансування молодіжних підприємств.

4. Підвищення рівня інформованості. Студенти повинні бути добре поінформовані про свої права та можливості на ринку праці. Проведення тренінгів, семінарів і консультацій може допомогти їм орієнтуватися в трудовому законодавстві та розуміти свої права.

5. Розвиток підприємницьких навичок. Заохочення студентів до розвитку власних підприємницьких ідей та стартапів може стати вагомим чинником у вирішенні проблеми зайнятості. Підтримка молодіжного

підприємництва з боку держави та бізнес-спільноти сприятиме створенню нових робочих місць і розвитку економіки.

Отже, розвиток трудової зайнятості студентів в Україні має свої виклики, але й значні перспективи. Вирішення наявних проблем та реалізація можливостей потребує злагодженої роботи держави, ЗВО та бізнесу. Тільки спільними зусиллями можна створити умови, за яких студенти зможуть поєднувати навчання та роботу, отримуючи при цьому необхідні знання, досвід і соціальні гарантії.

Висновки до другого розділу

У другому розділі йшлося про те, що основними мотивами трудової зайнятості студентів є бажання отримати додаткові кошти, досягти фінансової самостійності та подолати складний фінансовий стан у сім'ях. Значна частина студентів змушена працювати через недостатнє фінансове забезпечення сімей, необхідність покривати витрати на навчання, житло, харчування, одяг та інші потреби. Більшість студентів позитивно оцінюють можливість поєднання роботи з навчанням, що сприяє їхній фінансовій незалежності та реалізації.

Було також розглянуто різне ставлення до працевлаштування під час навчання, зокрема, серед студентів старших курсів та магістрантів. Більшість із них вважає, що працевлаштування під час навчання є позитивним явищем, причому чоловіки більш схильні позитивно оцінювати трудову зайнятість, ніж жінки.

Загалом, студенти закладів вищої освіти працюють у різних сферах, переважно у галузях, які потребують менш кваліфікованої робочої сили, таких як сфера послуг та торгівля. Лише невеликий відсоток студентів працює за спеціальністю. Це свідчить про складну ситуацію на ринку праці та дефіцит робочих місць для молоді.

Законодавство України не обмежує можливість студентів працювати, але існують певні законодавчі вимоги та обмеження, зокрема для неповнолітніх студентів. Відсутність інституцій щодо працевлаштування студентів у закладах вищої освіти та недостатня інформаційно-комунікаційна діяльність уповільнюють процес працевлаштування та гальмують підприємницьку активність студентів.

Отже, для покращення ситуації необхідно налагодити тіснішу співпрацю між освітніми закладами та підприємствами, підтримувати науку і освіту, а

також вдосконалювати діяльність закладів вищої освіти з метою забезпечення кращих умов для працевлаштування студентів.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРУДОВОЇ ЗАЙНЯТОСТІ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО (на прикладі ЧНУ ім. Петра Могили)

3.1. Програма дослідження

Постановка проблеми та її актуальність. Трудова зайнятість студентів денної форми навчання є важливим соціально-економічним явищем, що набуває все більшого значення в сучасних умовах.

Проблема трудової зайнятості студентів є важливою, оскільки поєднання навчання та роботи стає все більш поширеним явищем. Студенти змушені працювати для забезпечення своїх фінансових потреб, здобуття професійного досвіду та самореалізації. Проте така зайнятість може мати як позитивні, так і негативні наслідки для їхнього навчання та загального благополуччя.

В Україні зростає кількість студентів, які поєднують навчання з роботою. Це явище впливає на їх академічну успішність, соціальне життя та професійний розвиток.

Все це зумовлює необхідність детального аналізу причин, наслідків та особливостей трудової зайнятості студентів. Однак, академічних та емпіричних дослідження цієї проблематики в Україні все ще бракує.

Метою дослідження є визначення особливостей трудової зайнятості студентів денної форми навчання ЧНУ ім. Петра Могили.

Об'єктом дослідження є студенти денної форми навчання ЧНУ ім. Петра Могили як типового українського ЗВО.

Предметом дослідження є трудова зайнятість студентів денної форми навчання ЧНУ м. Петра Могили.

Завдання:

- Визначити рівень трудової зайнятості студентів денної форми навчання ЧНУ ім. Петра Могили;
- Проаналізувати мотиви студентів, які спонукають їх працювати під час навчання;
- З'ясувати причини, через які студенти не шукають або не працюють під час навчання;
- Дослідити відповідність між профілем роботи та спеціальністю, яку отримують студенти;
- Визначити складнощі, з якими стикаються студенти при поєднанні навчання та роботи;
- Оцінити вплив трудової діяльності на успішність навчання студентів;
- Визначити основні джерела доходів студентів денної форми навчання.
- Оцінити основні джерела пошуку роботи студентами.

Операціоналізація понять:

- *Трудова зайнятість студентів* – робота студентів денної форми навчання у будь-якій формі під час навчання (постійна, тимчасова, часткова зайнятість тощо).

- *Академічна успішність* – рівень досягнень студентів у навчанні, виражений в оцінках, середньому балу, проходженні курсів та виконанні навчальних завдань.

- *Мотиви трудової зайнятості* – причини, що спонукають студентів працювати під час навчання (фінансові, соціальні, професійні тощо).

Методика дослідження. Для проведення дослідження використано метод анкетного опитування. Для збору первинної соціологічної інформації використовувалася анкета, затверджена кафедрою соціології та політології

Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Анкета складається з 10 запитань, які охоплюють різні аспекти трудової зайнятості студентів: наявність роботи, мотиви, вплив на навчання, проблеми та джерела пошуку роботи.

Анкетування проводилося як пілотне дослідження з обмеженою кількістю респондентів (50 студентів). Пілотне дослідження дозволяє перевірити валідність і надійність анкетного інструменту, а також отримати попередні дані для подальших, більш масштабних досліджень.

Для цього дослідження використовувалася випадкова вибірка з числа студентів Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Вибірка складається з 50 студентів різних факультетів і курсів навчання. Випадкова вибірка обрана для забезпечення репрезентативності результатів і уникнення систематичних помилок. Обмеження кількості респондентів обумовлене пілотним характером дослідження.

Анкета містила наступні питання:

1. Чи працювали Ви коли-небудь під час навчання?
2. Що спонукало Вас до цього?
3. Чому Ви не шукали роботу або не працювали взагалі?
4. Чи співпадає профіль Вашої роботи зі спеціальністю, яку Ви отримуєте?
5. Чи виникають у Вас складнощі при поєднанні навчання з працею?
6. Які проблеми виникають при поєднанні навчання з працею?
7. Чи доводилося Вам пропускати заняття через роботу?
8. Як Ви вважаєте, чи впливає на успішність навчання Ваша трудова діяльність?
9. Вкажіть, будь ласка, основне джерело Ваших доходів.
10. Якими джерелами пошуку роботи Ви користувалися/будете користуватися?

Анкета розповсюджувалася серед студентів денної форми навчання різних факультетів університету. Опитування проводиться анонімно, що забезпечує вірогідність відповідей. Первинна обробка даних здійснюється шляхом підрахунку частот відповідей на кожне запитання. Результати опитування узагальнюються та інтерпретуються з метою виявлення основних тенденцій та закономірностей.

Результати анкетування оброблені з використанням статистичних методів аналізу даних, що дозволить виявити основні тенденції, закономірності та проблеми, пов'язані з трудовою зайнятістю студентів. На основі отриманих даних будуть розроблені рекомендації щодо покращення умов для поєднання роботи і навчання.

3.2. Результати дослідження

За результатами анкетування було отримано такі результати:

1. Чи працювали Ви коли-небудь під час навчання?

- а) працював/ла і працюю зараз: 40% (20 студентів);
- б) працював/ла раніше, але зараз не працюю: 16% (8 студентів);
- в) працюю час від часу: 24% (12 студентів);
- г) працюю під час канікул: 10% (5 студентів);
- д) ніколи не працював, але планую: 6% (3 студенти);
- е) ніколи не працював і не планую: 4% (2 студенти).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.1:

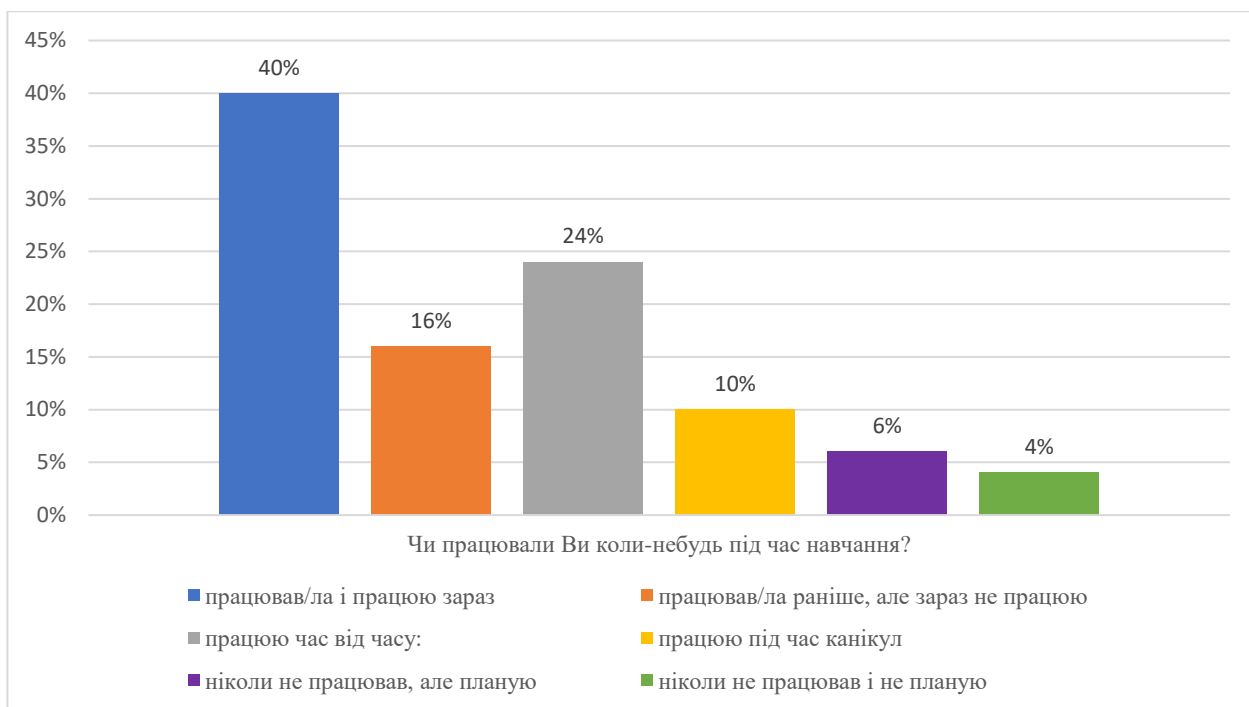

Рис. 3.1. Розподіл відповідей респондентів на перше питання анкети

2. Якщо Ви працюєте або працювали, то що спонукало Вас до цього?
(можна було обрати до 3-х варіантів відповіді):

- а) бажання мати особисті кошти: 60% (30 студентів);
- б) необхідність заробляти собі на життя: 40% (20 студентів);
- в) бажання допомогти батькам: 24% (12 студентів);
- г) з метою самореалізації: 36% (18 студентів);
- д) через необхідність сплачувати за навчання та/або житло: 30% (15 студентів);
- е) для професійного зростання, отримання навичок, досвіду: 50% (25 студентів);
- ж) задля уникнення ризику безробіття у майбутньому: 20% (10 студентів);
- з) бажання не відставати від друзів, які працюють: 10% (5 студентів);
- к) інші мотиви: 4% (2 студенти).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.2:

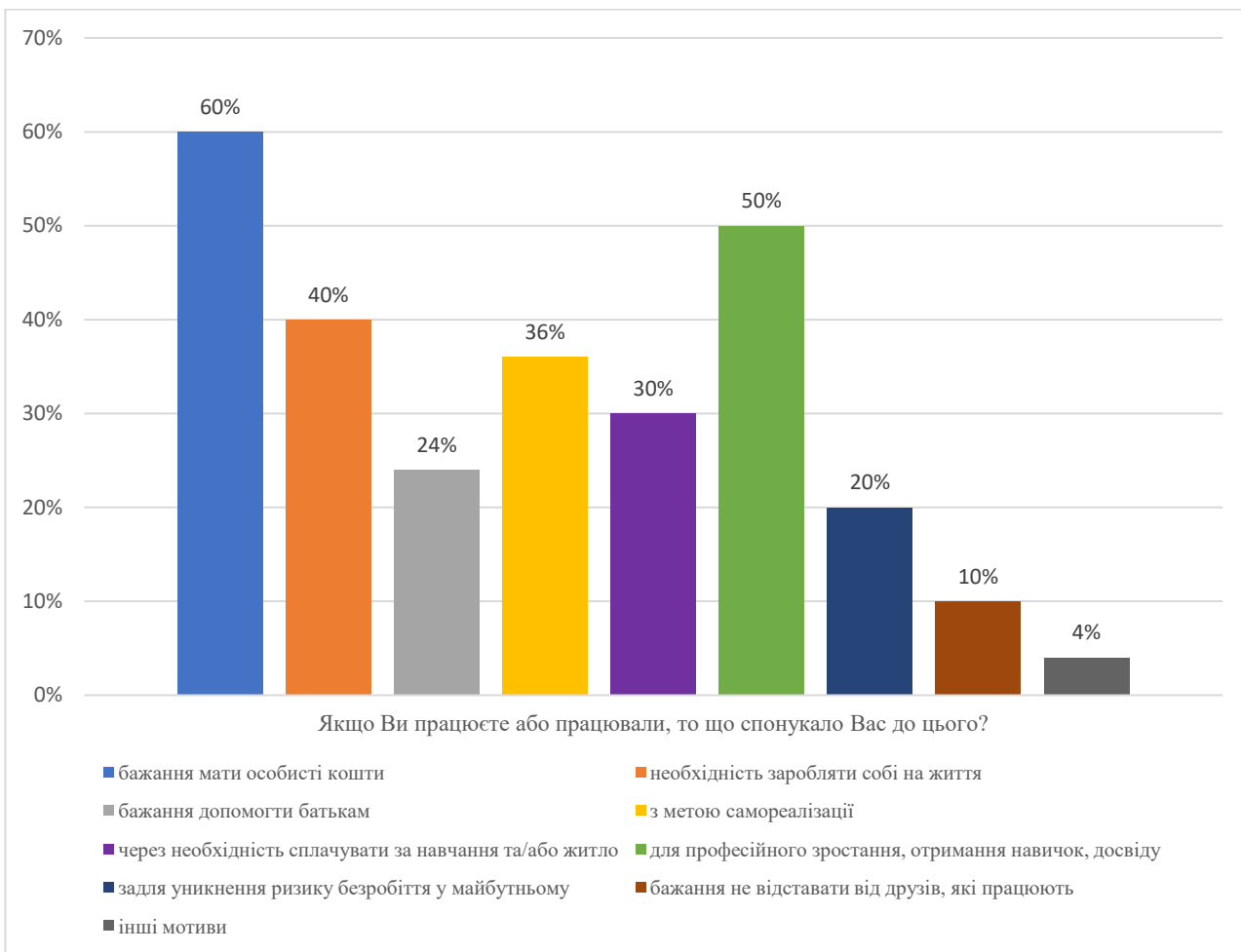

Рис. 3.2. Розподіл відповідей респондентів на друге питання анкети

3. Чому Ви не шукали роботу або не працювали взагалі?

- а) робота заважає успішно навчатися: 20% (10 студентів);
- б) не вистачає часу на роботу: 16% (8 студентів);
- в) не маю матеріальної необхідності працювати: 10% (5 студентів);
- г) важко знайти роботу: 24% (12 студентів);
- д) не має бажання: 20% (10 студентів);
- е) ваш варіант: 10% (5 студентів);

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.3:

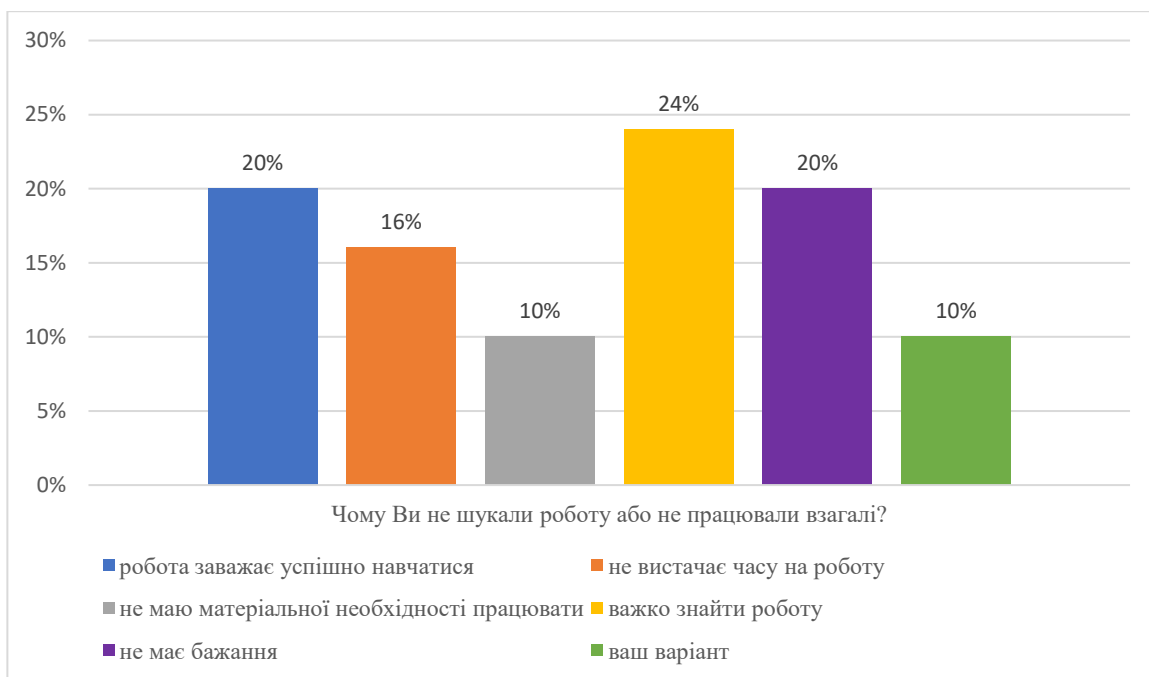

Рис. 3.3. Розподіл відповідей респондентів на третє питання анкети

4. Якщо Ви працюєте, чи співпадає профіль Вашої роботи зі спеціальністю, яку Ви отримуєте зараз у своєму навчальному закладі?

- а) повністю співпадає: 10% (5 студентів);
- б) скоріше співпадає, ніж не співпадає: 30% (15 студентів);
- в) скоріше не співпадає, ніж співпадає: 30% (15 студентів);
- г) зовсім не співпадає: 20% (10 студентів);
- д) важко відповісти: 10% (5 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.4:

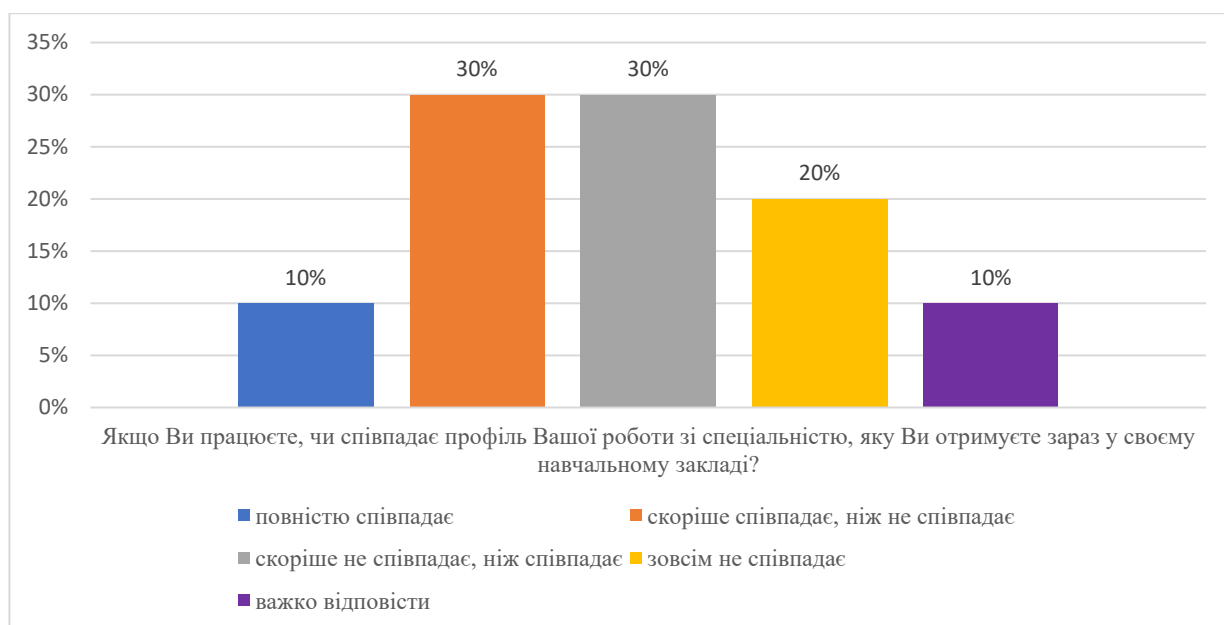

Рис. 3.4. Розподіл відповідей респондентів на четверте питання анкети

5. Якщо Ви працюєте, чи виникають у Вас складнощі при поєднанні навчання з працею?

- а) так: 50% (25 студентів);
- б) ні: 20% (10 студентів);
- в) інколи: 20% (10 студентів);
- г) важко відповісти: 10% (5 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.5:

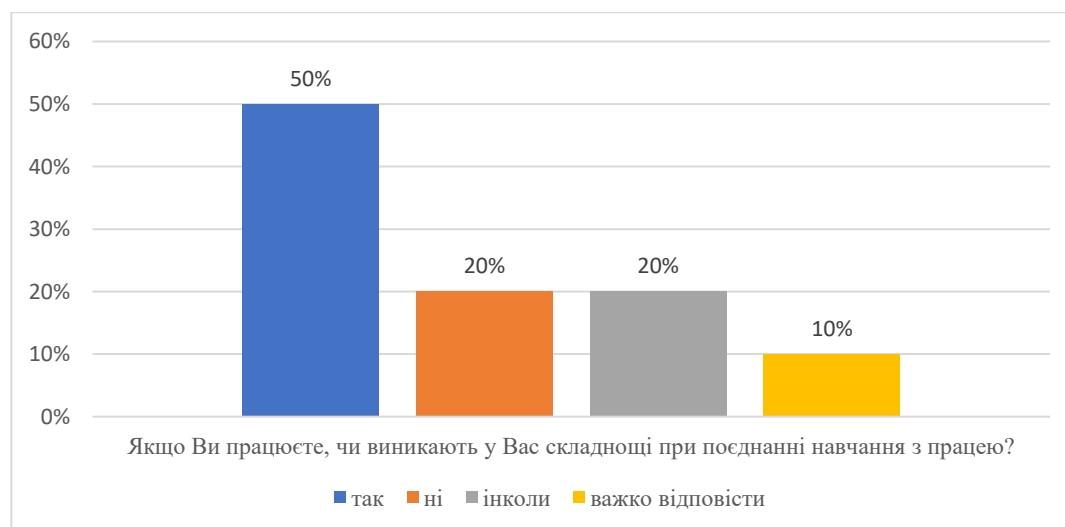

Рис. 3.5. Розподіл відповідей респондентів на п'яте питання анкети

6. Якщо Ви працюєте, то які проблеми виникають при поєднанні навчання з працею?

- а) не вистачає часу для поєднання навчання та роботи: 25 студентів (50%);
- б) низька успішність навчання: 20% (10 студентів);
- в) перевтома: 40% (20 студентів);
- г) проблеми із роботодавцем: 10% (5 студентів);
- д) ваш варіант: 10% (5 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.6:

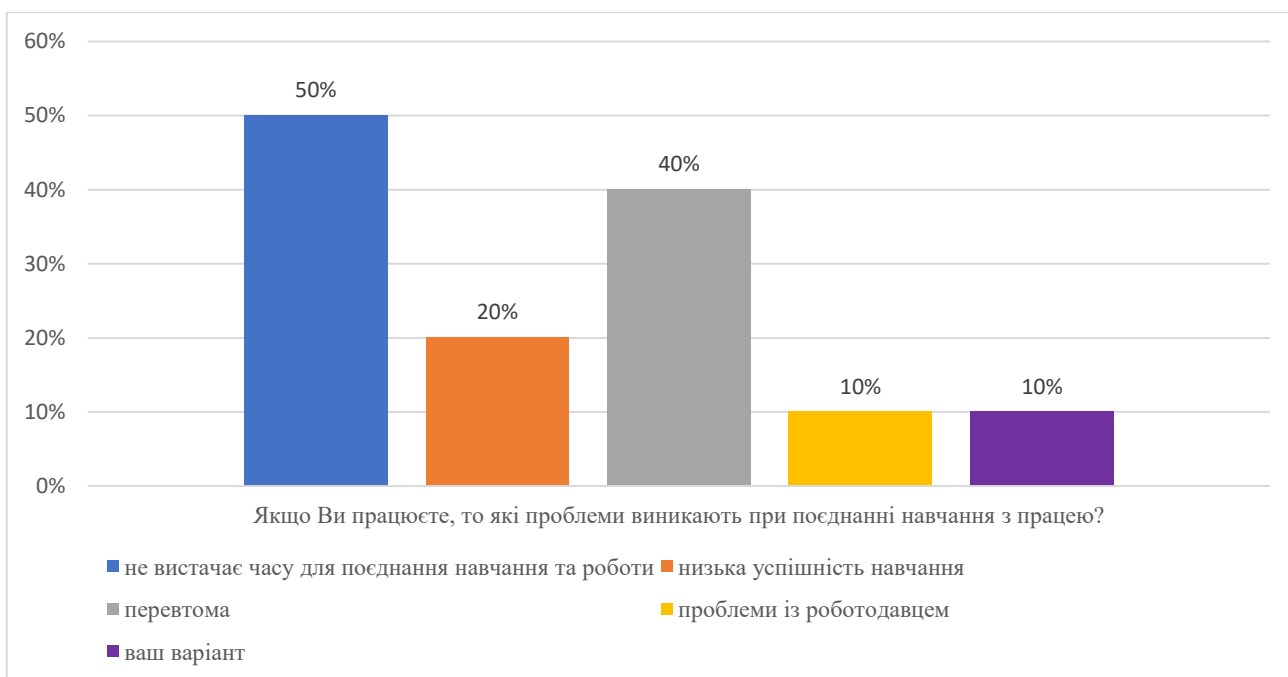

Рис. 3.6. Розподіл відповідей респондентів на шосте питання анкети

7. Чи доводилося Вам пропускати заняття через роботу?

- а) так, регулярно: 10% (5 студентів);
- б) іноді (рідко): 40% (20 студентів);
- в) ні, не приходилося: 40% (20 студентів);
- г) вагаюся із відповіддю: 10% (5 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.7:

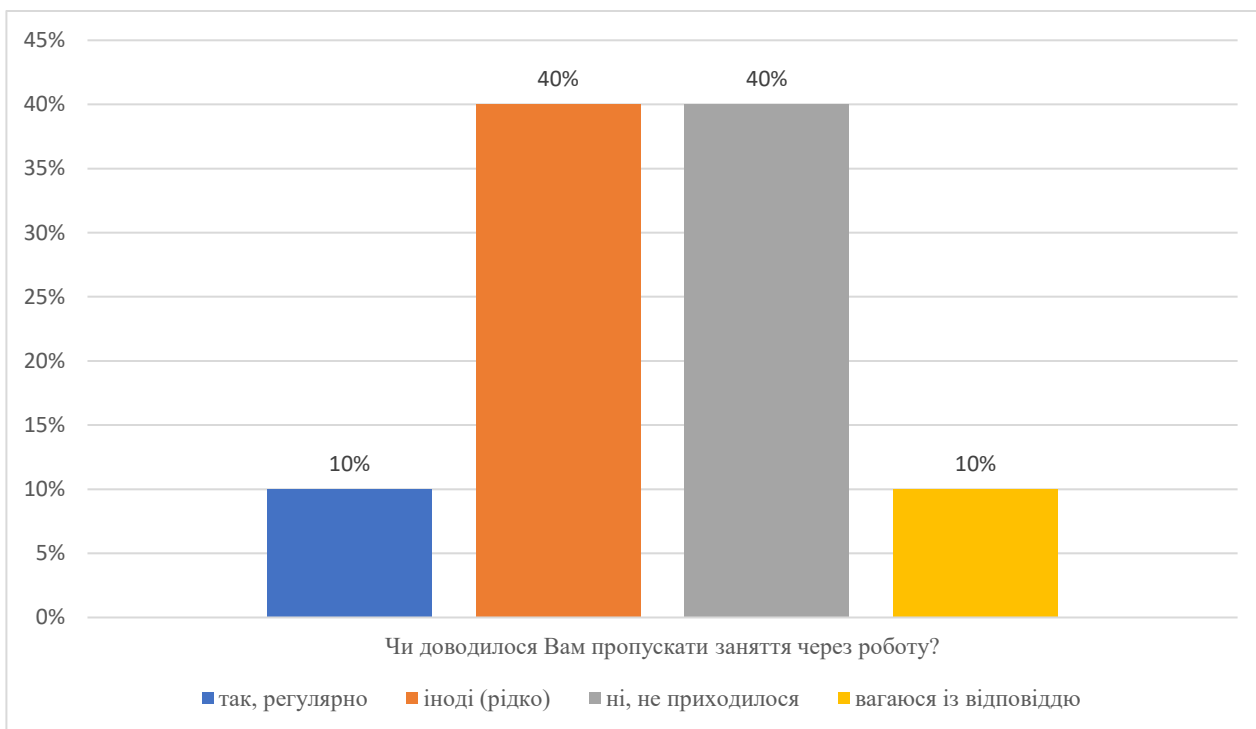

Рис. 3.7. Розподіл відповідей респондентів на сьоме питання анкети

8. Як Ви вважаєте, чи впливає на успішність навчання Ваша трудова діяльність?

- а) так, впливає: 60% (30 студентів);
- б) ні, не впливає: 20% (10 студентів);
- в) важко визначитися: 20% (10 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.8:

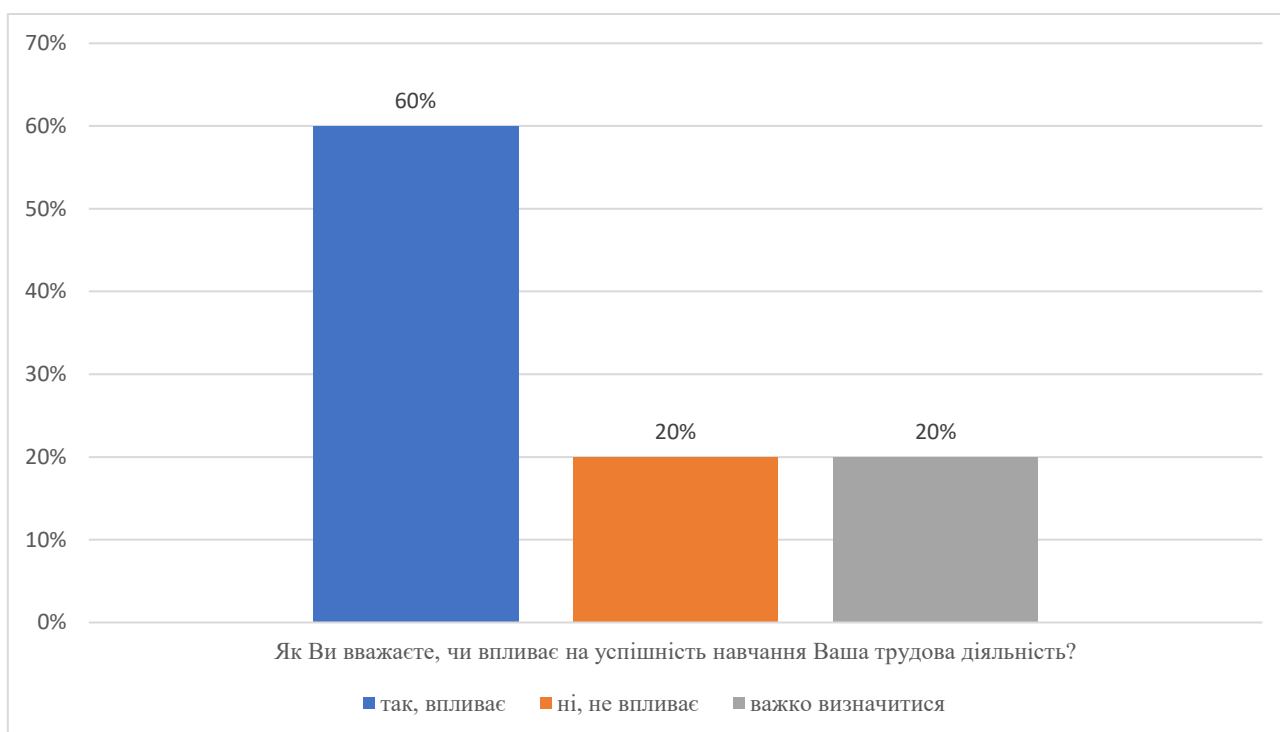

Рис. 3.8. Розподіл відповідей респондентів на восьме питання анкети

9. Вкажіть, будь ласка, основне джерело Ваших доходів:

- а) допомога батьків: 50% (25 студентів);
- б) стипендія: 20% (10 студентів);
- в) власний заробіток: 30% (15 студентів);
- г) інше: 0% (0 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.9:

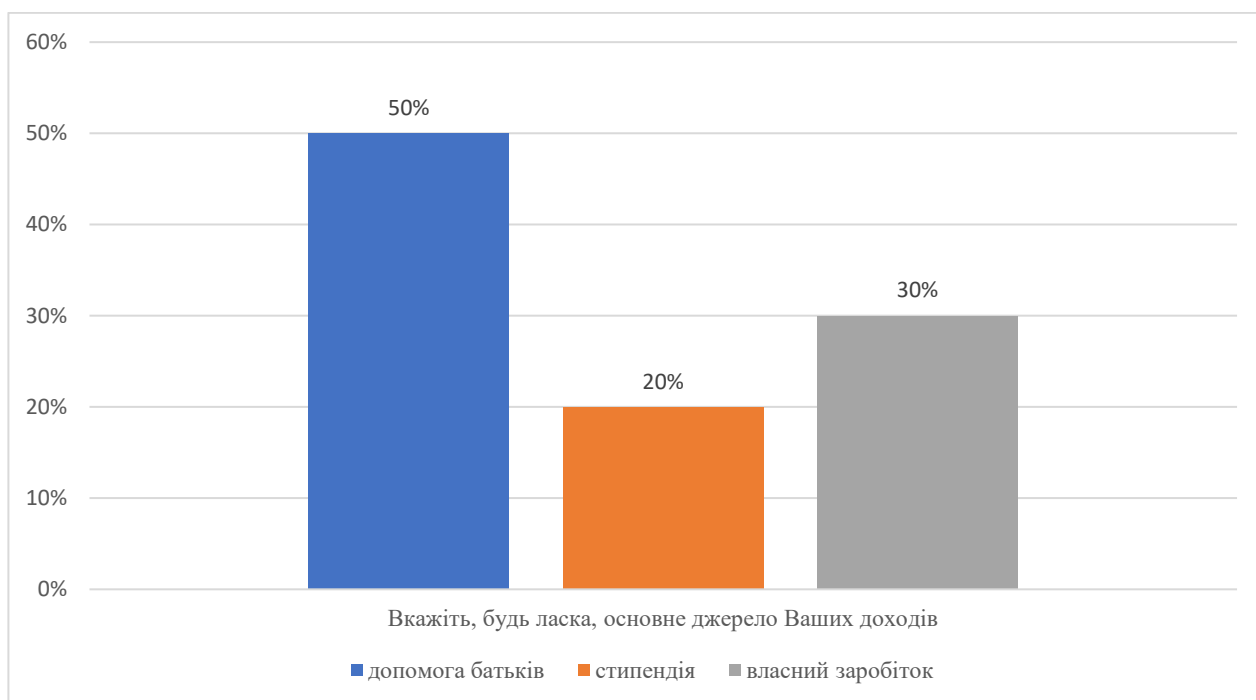

Рис. 3.9. Розподіл відповідей респондентів на дев'яте питання анкети

10. Якщо Ви працюєте або маєте намір працювати у майбутньому, поєднуючи роботу з навчанням, то якими джерелами пошуку роботи Ви користувалися/будете користуватися? (можна було обрати до 3-х варіантів відповіді)

- а) особисті знайомства та рекомендації: 60% (30 студентів);
- б) пошук через кадрові агентства (агентства з підбору персоналу): 20% (10 студентів);
- в) спеціалізовані газети, журнали оголошень від роботодавців: 10% (5 студентів);
- г) вуличні оголошення: 0% (0 студентів);
- д) сайти з пошуку роботи: 40% (20 студентів);
- е) пряме звернення до потенційного роботодавця: 20% (10 студентів);
- ж) послуги та заходи Державної служби зайнятості: 10% (5 студентів);
- з) інше: 10% (5 студентів).

Повний розподіл відповідей ілюструє рис. 3.10:

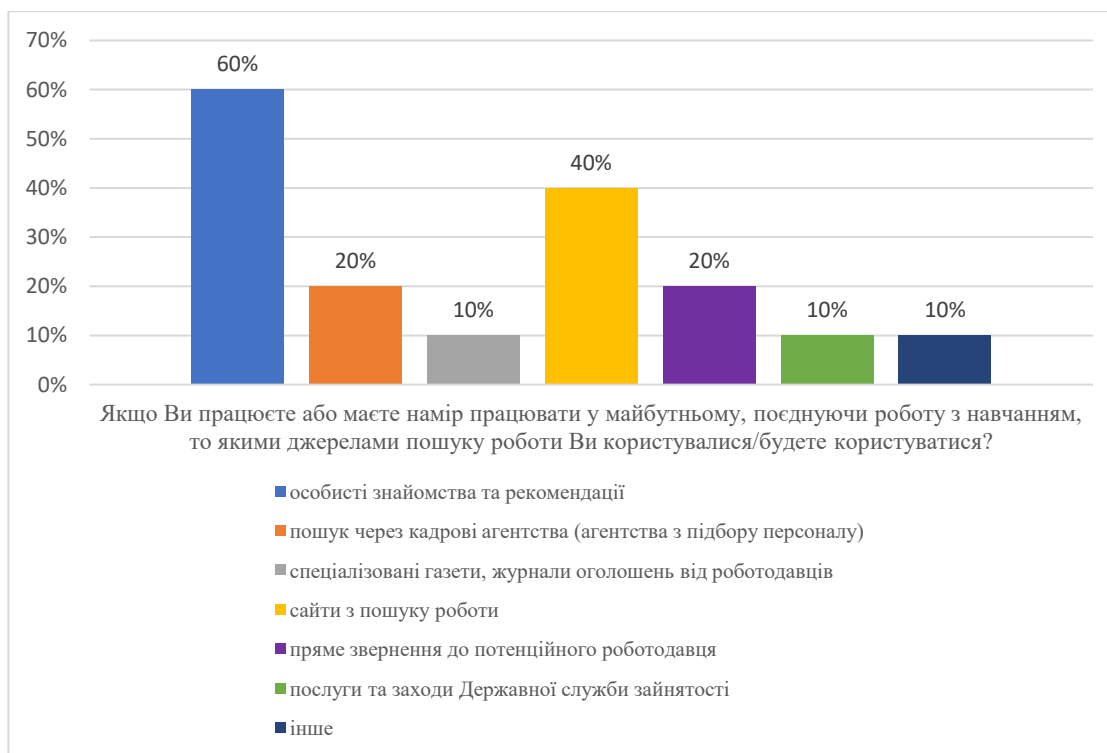

Рис. 3.10. Розподіл відповідей респондентів на десяте питання анкети

Підсумувати отриману соціологічну інформацію можна наступним чином.

1. Зайнятість студентів під час навчання. 40% студентів зазначили, що працюють під час навчання, що свідчить про високу потребу у додаткових фінансових ресурсах або професійному досвіді. Цей показник відповідає загальносвітовим тенденціям, де студентська зайнятість є звичною практикою.

2. Мотиви трудової зайнятості. Основними мотивами трудової зайнятості є бажання мати особисті кошти (60%) та необхідність заробляти собі на життя (40%). Ці мотиви відображають фінансову нестабільність багатьох студентів, що змушує їх шукати додаткові джерела доходу. Інші важливі мотиви включають бажання отримати професійні навички (50%) та самореалізацію (36%).

3. Проблеми поєднання навчання з роботою. 50% студентів зазначають, що вони стикаються з проблемою нестачі часу для поєднання навчання та роботи. Перевтома також є суттєвою проблемою для 40% опитаних. Ці проблеми можуть негативно впливати на їхню академічну успішність та загальне здоров'я.

4. Вплив роботи на навчання. 60% студентів вважають, що їх трудова діяльність впливає на успішність навчання. Це свідчить про те, що робота може відволікати студентів від навчального процесу, призводити до зниження успішності та стресу.

5. Джерела доходів студентів. Основним джерелом доходів для 50% студентів залишається допомога батьків. Власний заробіток є джерелом доходу для 30% студентів, що підкреслює значну залежність багатьох з них від підтримки родини.

6. Методи пошуку роботи. Особисті знайомства та рекомендації є найбільш популярним методом пошуку роботи серед студентів (60%), що

вказує на важливість соціальних зв'язків у процесі працевлаштування. Інтернет-сайти з пошуку роботи також користуються популярністю (40%).

Більшість студентів змушені працювати через фінансову необхідність. Ця ситуація вимагає додаткової підтримки з боку університетів та держави у вигляді стипендій, грантів та інших фінансових допомог.

Отже, багато студентів прагнуть здобути професійні навички під час навчання. Це вказує на важливість інтеграції навчального процесу з практичним досвідом, що можна реалізувати через стажування та програми дуальної освіти.

Потреба полягає у створенні умов, що дозволяють студентам поєднувати навчання та роботу без шкоди для їхньої успішності та здоров'я. Це може включати гнучкі графіки навчання, дистанційні курси та підтримку з боку університетів.

Соціальні зв'язки відіграють важливу роль у працевлаштуванні студентів: розвиток мережі професійних контактів, організація ярмарків вакансій та інших аналогічних заходів сприятимуть успішному працевлаштуванню студентів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було наведено програма та результати авторського емпіричного дослідження трудової зайнятості студентів денної форми навчання Чорноморського національного університету імені Петра Могили, яке виявило важливі тенденції та проблеми, які супроводжують цей процес.

Як було виявлено, значна частина студентів поєднує навчання з роботою, що свідчить про потребу у додаткових фінансових ресурсах або бажання здобути професійний досвід.

Основними причинами, що спонукають студентів працювати – це бажання мати особисті кошти, необхідність заробляти на життя, отримання професійних навичок та самореалізація. Студенти стикаються з проблемами нестачі часу та перевтоми, що негативно впливає на їхню академічну успішність та загальний стан здоров'я. Більшість студентів вважають, що робота впливає на їх успішність у навчанні, що може призводити до зниження академічних досягнень та стресу. Основними джерелами доходів для студентів залишаються допомога батьків та власний заробіток. Найбільш популярними методами пошуку роботи є особисті знайомства та рекомендації, а також інтернет-сайти з пошуку роботи.

Для покращення умов трудової зайнятості студентів та мінімізації негативних наслідків, рекомендується надання додаткових стипендій, грантів та інших форм фінансової допомоги з боку університетів та держави, запровадження програм дуальної освіти та стажувань, що дозволяють студентам здобувати професійні навички без шкоди для навчання, впровадження гнучких графіків, дистанційних курсів та інших форм навчання, що дозволяють студентам поєднувати роботу з навчанням, а також організація ярмарків вакансій, розвиток мережі професійних контактів та створення платформ для пошуку роботи, що сприяють успішному працевлаштуванню

студентів. Врахування цих рекомендацій допоможе покращити умови трудової зайнятості студентів, забезпечуючи їхню академічну успішність та загальне благополуччя.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота присвячена дослідженню студентства як соціальної групи, а також феномену трудової зайнятості студентів в Україні. Студентство розглядається як самостійна соціальна група, яка об'єднує індивідумів з спільними цілями, інтересами та підтримкою. Ця група характеризується високою соціальною мобільністю, різноманітністю етнічного та соціального складу, а також специфічними умовами життя та ціннісними орієнтаціями. Студентство відрізняється своєю громадсько-політичною активністю та значущістю в суспільному житті, що робить його важливим суб'єктом соціальних змін.

Робота аналізує мотиви, які спонукають студентів до трудової діяльності під час навчання. Основними мотивами є прагнення фінансової незалежності, отримання професійного досвіду та підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці. Статистичні дані свідчать про значний відсоток студентів, які поєднують навчання з роботою, що демонструє актуальність цього питання для сучасної молоді.

Аналізуючи статистику, робота встановлює масштаби та структурні характеристики трудової зайнятості студентів в Україні. Підкреслюється, що значна частина студентів залучена до різних форм трудової діяльності, що впливає на їхній академічний успіх та загальний навчальний процес. Дослідження показує, що трудова зайнятість може мати як позитивний, так і негативний вплив на академічні досягнення студентів, залежно від умов праці та здатності студентів ефективно розподіляти свій час.

Висвітлюються проблеми та перспективи розвитку трудової зайнятості студентів в Україні. Основними проблемами є невідповідність роботи професійним амбіціям студентів, низький рівень оплати праці та відсутність гнучких умов роботи. Однак, розвиток ринку праці та модернізація освітньої

системи можуть створити нові можливості для студентів, сприяючи їхній професійній реалізації та економічному благополуччю.

Для підтвердження теоретичних висновків, робота містить пілотне емпіричне дослідження, проведене у вигляді анкетного опитування студентів Чорноморського національного університету імені Петра Могили. Результати опитування вказують на високий рівень зацікавленості студентів у поєднанні навчання з роботою, а також на існуючі труднощі та виклики, з якими вони стикаються.

Загалом, можна зробити висновок, що студентство є важливою соціальною групою, яка значною мірою впливає на майбутнє суспільства. Трудова зайнятість студентів має суттєвий вплив на їхній академічний успіх та особистісний розвиток, тому важливо створювати умови, які б сприяли гармонійному поєднанню навчання і роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар В., Капустіна В. Проблема вторинної зайнятості студентської молоді. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація* 9/2. 2020. С. 33–53. URL : <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/view/311/252> (дата звернення: 04.06.2024).
2. Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства. *Наукові записи*. 2018. Вип. 36. С. 198–209.
3. Вторинна зайнятість студентської молоді міста Києва. Звіт за результатами соціологічного дослідження. Державний інститут сімейної та молодіжної політики. Київ. 2018. URL: <http://studrespublika.com/foto/news/vtorinna-zainiatist-20120926.pdf> (дата звернення: 23.05.2024).
4. Гаврілова Н. С. Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України) : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11. Київ, 2007. 20 с.
5. Годлевська В. Ю., Гречанюк Н. М. Працюючий студент: мотивація, проблеми: веб-сайт. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Godlevska.htm> (дата звернення: 06.06.2024).
6. Грибушенкова А. Студентська молодь на ринку праці. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Матеріали міжнар.наук.- теор. конференції студ. та аспір. 8-9 квітня 2020 року. Харків : НТУ «ХП», 2020, С. 230–232. URL : <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/1236e44c-02fa-4cf4-a51d-e64963b618a3/content> (дата звернення: 08.06.2024).
7. Гринькевич О. С. Вторинна зайнятість студентської молоді в Україні в контексті аналізу її освітньо-професійних цінностей. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Секція: Економічні науки*. Херсон :

ХДУ, 2019. С. 127–130 URL: http://ej.kherson.ua/journal/economic_19/2/33.pdf (дата звернення: 07.06.2024).

8. Гураль І., Осипчук М., Смолівик Л. Поєднання навчання та роботи студентами денної форми навчання: мотиви, стан, проблеми. Львів : Обрії, 2014. С. 41-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/obni_2014_2_14 (дата звернення: 05.06.2024).

9. Іващенко О. В. Зайнятість і професійна освіта: до проблеми взаємовідповідності. Вісник Львівського національного університету. Серія соціологічна. 2008. Вип. 2. С. 321–330.

10. Качан Г. М. Управління вторинною зайнятістю молоді України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 693–696.

11. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Дата оновлення: 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 30.05.2024).

12. Колтишева Д. С., Винославська О. В. Трудова зайнятість сучасної студентської молоді. Традиції та новації розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених: зб. матеріалів I Всеукр. наук.-практ. конф. Студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 26 лютого 2020 р.). Київ: КНЕУ, 2020. С. 31-34.

13. Котвіцька А. А. Навчання та трудова діяльність студентів : можливості суміщення. Соціальна формація : стан, проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Харків, 17-20 берез. 2014 р. Харків, 2014. С. 82-87.

14. Левченко Н. В. «Молодь» та «Молодіжна робота»: смислове наповнення понять. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Педагогіка. Соціальна робота. 2021, Вип. 2(49). С. 85–91.

15. Лист Міністерства соціальної політики України від 25.05.2015 р. № 198/06/186-15 «Щодо повідомлення про роботу за сумісництвом». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0198739-15> (дата звернення: 30.05.2024).

16. Лист Міністерства соціальної політики України від 25.07.2014 р. № 301/13/116-14 «Про прийняття на роботу студентів та додаткову відпустку для прибиральників». URL : <https://document.vobu.ua/doc/12827> (дата звернення: 30.05.2024).

17. Малиш Л. О. Освітній рівень української молоді крізь призму вимог ринку праці. *Наукові записки НаУКМА*. 2009. Т. 96: Соціологічні науки. С. 22–32.

18. Малиш Л. О. Робота під час навчання: основні характеристики та вплив на подальший статус на ринку праці. 2015. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7795/Malysh_Robota_pid_chas_navchannia.pdf (дата звернення: 07.06.2024).

19. Мельниченко А. А., Пиголенко І. В. Ціннісні виміри духовної культури студентів ВНЗ в трансформаційному суспільстві. *Український соціум*. Київ, 2005. № 1. С. 31–44.

20. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2019. 248 с.

21. Молодь України-2019: Звіт GfK Ukraine на замовлення Міністерства молоді та спорту України. URL: www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2019_UA.pdf (дата звернення: 23.05.2024).

22. Оксамитна С., Виноградов О., Малиш Л., Марценюк Т. Молодь України: від освіти до праці / за ред. С. Оксамитної. Київ : ВПЦ НаУКМА, 2010. 202 с.

23. Оленич С. Р. Молодь як об'єкт і предмет наукової рефлексії: гуманітарно-методологічний дискурс. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Випуск 352-353. Філософія. Чернівці: Рута, 2007. С. 73–77.

24. Олійник О. В., Сидоров М. В. Проблеми якості вищої освіти в умовах трудової зайнятості студентів. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць*. Дрогобич-Жешув: Трек ЛТД, 2015, Вип. 6. С. 161–167.

25. Олійник О. Особливості адаптації студентів ЗВО до навчання в умовах війни. *Актуальні проблеми фахової підготовки здобувачів спеціальності 053 Психологія*: зб. матеріалів Міжуніверситетського науково-практичного семінару, Київ, 18 листопада 2022 р. Київ: НУБіП України, 2022. 79 с. URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u178/220457_1.pdf#page=38 (дата звернення: 15.05.2024).

26. Олійник О.В., Сидоров М.В., Мраморнова О.М. Працюючі студенти: характер роботи та його чинники. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*: зб. наук праць. Вип. 21. Харків, 2015. С. 267–273.

27. Петренко Т. Поєднання навчальної та трудової діяльності як актуальна проблема студентської молоді: матеріали регіон. наук.-практ. конф. МОН України, ДДАЕУ, Кафедра філософії, соціології та історії. Дніпро : ТОВ «ДСГ-Принт», 2017. С. 256–259. URL : <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/1066> (дата звернення: 06.06.2024).

28. Питання стипендіального забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2004 №882. Дата оновлення: 16.04.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/882-2004-п> (дата звернення: 30.05.2024).

29. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.05.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 30.05.2024).

30. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування Закон України від 09.07.2003 №1058- IV. Дата оновлення: 04.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 30.05.2024).

31. Про практику застосування судами законодавства про оплату праці. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-99> (дата звернення: 30.05.2024).

32. Пташник-Середюк О. І. Студентство як соціокультурна група. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science*. 2014. II(3). С. 110–113.

33. Ринок праці України 2022-2023: стан, тенденції та перспективи. Державна служба зайнятості України. URL : https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf (дата звернення: 08.05.2024).

34. Садрицька С. В. Якість освіти очима майбутніх фахівців. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Серія: філософія, соціологія, політологія. Спецвип. 2 (22). Одеса, 2008. С. 98–100.

35. Січкаренко Г. Г. Феномен студента, що працює, у соціокультурному вимірі. Соціум. Документ. Комунікація. 2016, с. 163–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cdk_2016_2_16 (дата звернення: 13.05.2024).

36. Скориніна-Погребна О. В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства Український соціум, Київ. 2010, 1(32) С. 83–90. URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-1-32-2010/studentska-molod-jak-potencijna-ekonomichna-elita-suspilstva/> (дата звернення: 03.06.2024).

37. Соколова Г. Б. Сучасні студенти у пошуках роботи: чому і як її знаходять. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. №1053. 2013. С. 178–180. URL : <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/13799/12991> (дата звернення: 06.06.2024).

38. Сокуранська Л. Г. Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2006. 576 с.

39. Терпан В. В. Студентство як соціокультурна спільнота. *Вісник Маріупольського державного університету*. Сер.: Філософія, культурологія, соціологія. 2012. №4. С. 15-19.

40. Федоренко Н. І. Основні тенденції вторинної зайнятості студентської молоді: досвід вивчення. *Мультиверсум. Філософський альманах* Вип. 4-5 (132-133). Київ, 2014. С. 210–221.

41. Федоренко Н. І. Особливості взаємодії і сприйняття працюючих студентів роботодавцями. *Грані*. 2015. № 2 (118). С.105–110.

42. Федоренко Н. І. Особливості вторинної зайнятості студентської молоді в Україні. *Проблеми і перспективи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів*. Шоста Міжнародна науково-практична конференція. Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. С. 77–79.

43. Феномен працюючого студента. Соціологія молоді: веб-сайт. URL : <http://um.co.ua/2/2-6/2-68477.html> (дата звернення: 04.06.2024).

44. Хохрякова І.В. Державне управління зайнятістю молоді в контексті формування нових державно суспільних відносин в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. управління: спец. 25.00.01. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

45. Черьомухіна, О., Чалюк, Ю., Кириленко, В. Сучасний вимір ринку праці в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2021. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-85> (дата звернення: 08.05.2024).

46. Шафінська О. С. Соціально-педагогічні проблеми трудової зайнятості студентів денної форми навчання. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка. URL : <http://intkonf.org/shafinska-os-sotsialno-pedagogichni-problemi->

trudovoyi-zaynyatosti-studentiv-dennoyi-formi-navchannya/ (дата звернення: 03.06.2024).

47. Шепеленко І. П. Життєві стратегії студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства. *Український соціум*. 2006. Вип. 1. С. 60–64.

48. Яковенко М. Л. Розвиток інноваційної активності студентства в умовах оновлення вищої школи України : автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.04. Харків, 2003. 25 с.

49. Mikiewicz P. Uzawodowienie studiów wyższych [Professionalization of higher education]. *Niezbędnik akademicki*. Nr 1, 2017. pp. 10–13. URL: <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/c4ba570f-137f-4fa7-8a03-099cce1f7137/content> (дата звернення: 06.05.2024).

50. Robert, P., Saar, E. Learning and Working: The Impact of the “Double Status Position” on the Labour Market Entry Process of Graduates in CEE Countries. *European Sociological Review*, 28, 2012, pp. 742-754. URL: https://www.researchgate.net/publication/260139118_Learning_and_Working_The_Impact_of_the_'Double_Status_Position'_on_the_Labour_Market_Entry_Process_of_Graduates_in_CEE_Countries (дата звернення: 08.05.2024).

51. Sennett R. The conscience of the eye. The design of social life of cities. N.Y.; L., 2010, 380 p. URL: https://doubleoperative.com/wp-content/uploads/2009/12/sennet-richard_the-conscience-of-the-eye.pdf (дата звернення: 08.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Шановні студенти!

Кафедра соціології та політології Чорноморського державного університету імені Петра Могили пропонує Вам взяти участь в соціологічному опитуванні.

Це опитування є анонімним, результати дослідження будуть використані лише з науковими цілями та в узагальненому вигляді.

Перш, ніж відповідати на питання, уважно прочитайте його та всі запропоновані варіанти відповідей. Після цього відмітьте той варіант (або ті варіанти), які Вам підходять.

1. Чи працювали Ви коли-небудь під час навчання?

- а) працював/ла і працюю зараз;
- б) працював/ла раніше, але зараз не працюю;
- в) працюю час від часу;
- г) працюю під час канікул;
- д) ніколи не працював, але планую;
- е) ніколи не працював та не планую (*перехід до питання № 3, потім до № 9*).

2. Якщо Ви працюєте, або працювали, то що спонукало Вас до цього?

(можна обрати до 3-х варіантів відповіді):

- а) бажання мати особисті кошти;
- б) необхідність заробляти собі на життя;
- в) бажання допомогти батькам;
- г) з метою самореалізації;

- д) через необхідність сплачувати за навчання та/або житло;
- е) для професійного зростання, отримання навичок, досвіду;
- ж) задля уникнення ризику безробіття у майбутньому;
- з) бажання не відставати від друзів, які працюють;
- к) інші мотиви (*напишіть*) _____

3. Чому Ви не шукали роботу або не працювали взагалі? (для тих, хто у питанні № 1 обрав варіант «е»)

- а) робота заважає успішно навчатися;
- б) не вистачає часу на роботу;
- в) не маю матеріальної необхідності працювати;
- г) важко знайти роботу;
- д) не має бажання;
- е) ваш варіант (*напишіть*) _____

4. Якщо Ви працюєте, чи співпадає профіль Вашої роботи зі спеціальністю, яку Ви отримуєте зараз у своєму навчальному закладі?

- а) повністю співпадає;
- б) скоріше співпадає, ніж не співпадає;
- в) скоріше не співпадає ніж співпадає;
- г) зовсім не співпадає;
- д) важко відповісти.

5. Якщо Ви працюєте, чи виникають у Вас складнощі при поєднанні навчання з працею?

- а) так;
- б) ні;
- в) інколи;

г) важко відповісти.

6. Якщо Ви працюєте, то які проблеми виникають при поєднанні навчання з працею?

а) не вистачає часу для поєднання навчання та роботи;

б) низька успішність навчання;

в) перевтома;

г) проблеми із роботодавцем;

д) ваш варіант (*напишіть*) _____

7. Чи доводилося Вам пропускати заняття через роботу?

а) так, регулярно;

б) іноді (рідко);

в) ні, не приходилося;

г) вагаюся із відповіддю.

8. Як Ви вважаєте, чи впливає на успішність навчання Ваша трудова діяльність?

а) так, впливає;

б) н, не впливає;

в) важко визначитися.

9. Вкажіть, будь-ласка, основне джерело Ваших доходів?

а) допомога батьків;

б) стипендія;

в) власний заробіток;

г) інше.

10. Якщо Ви працюєте або маєте намір працювати у майбутньому, поєднуючи роботу з навчанням, то якими джерелами пошуку роботи Ви користувалися/будете користуватися? (можна обрати до 3-х варіантів відповіді):

- а) особисті знайомства та рекомендації;
- б) пошук через кадрові агентства (агентства з підбору персоналу);
- в) спеціалізовані газети, журнали оголошень від роботодавців;
- г) вуличні оголошення;
- д) сайти з пошуку роботи;
- е) пряме звернення до потенційного роботодавця;
- ж) послуги та заходи Державної служби зайнятості;
- з) інше (*напишіть*) _____

Факультет: _____

Спеціальність: _____

Курс навчання: _____

Стать: _____

Вік: _____